

GAMALNORSK ORDBOK

MED NYNORSK TYDING

VED

MARIUS HÆGSTAD OG ALF TORP

KRISTIANIA
DET NORSKE SAMLAGET
(LANDSMAALS-LAGET)

Prenta hjaa Johansen & Nielsen 1909.

Fyreord.

Fyremaalet med dette arbeid er aa gjeva deim som hev hug til aa gjera seg kjende med den gamle norske bokheimen ei lettvent og billeg ordbok. Dei tvo mest bruklege ordbøkene, dei av Fritzner og Vigfusson, er baade tungvinte og kostesame for aalmenta. Det er sjølv sagt at naar me skulde naa dette fyremaalet, laut me staka upp ein serskild veg. Boki skulde paa den eine sida vera stutt, men likevel so heilsleg som mogeleg med umsyn paa innhald; umsetjingarne og forklaaringarne laut difor verta so faaordige som raad var. Lange utgreidingar turvtest ogso mindre her, med di nynorsken i so mange høve hev dei same ordi enno. Citat og tilvisningar fann me òg at me kunde gjeva avkall paa ved alle dei ord som fyrr er citatfeste i ordbøkene av Fritzner, Vigfusson, Egilsson og i Hertzbergs Glossar til Norges gamle love. Finnestad er merkt berre ved ord som her for fyrste gong er uppførde i ordbok, eller der ei onnor tyding av ord eller samanheng er framsett, eller andre avvik er gjorde. Paa denne visi vil ordboki, som sjølv sagt i det store og heile er bygd paa dei fyrre ordbøkene, vera til nytte ogso for vitskaplegt studium. Ordboki er meint paa aa gjeva berre det gamalnorske ordfanget, ikkje det millomnorske. Soleis er av heimenorske skrifter og brev berre dei medtekne som er fraa tidi fyre 1350¹⁾. Med den islandske bokheimen maatte me taka det noko annarleis, av di mange gamle sogor berre er funne i seine avskrifter, og dei laut daa likevel vera med. Av poetiske ord er alle fraa Den eldre Edda medtekne og hovudordi utanfor, derimot mykje sjeldan samansetningar og kjenningar. Av sernamn hev me teke upp slike namn paa framande stader og folk som kunde vera vande aa kjenna att, og dessutan dei vigtugaste i norderlandi. Av tilnamn og utnamn er berre eit faatal medtekne, helst ord som hev ei klar tyding og som ikkje elles finst i gamle kjeldor (t. d. *bláber*). Elles er boki vorti noko ujamn med di at helst i dei fyrste hefti er sume klaare og lett skynande samansetningar ikkje medtekne; soleis er ikkje medtekne alle samansetningar med *adal*-, *al*-, *all*-, *half*-, *jafn*-, og sjølv sagt ikkje alle med *ú*-. Rettleiding til umsetjing vil ein i slike høve finna under fyreleden. I umsetjingi er i dei høve der ny-

¹⁾ Dr. Hjalmar Lindroth, som hev gjeve ei nøgi melding av dei fyrste tri hefti av ordboki i Arkiv för nordisk filologi XXV, synest ikkje ha gaatt denne planen, med di han finn lyte i det at mange ord fraa Dipl. Norv., Aslak Bolt osfr. ikkje er medtekne. Dei er ikkje medtekne av di dei er millomnorske.

norsken enno hev det same ord i same tyding dette sett fyrst, naar det er nokolunde aalgjengt; elles er det jamført med tilvisning til bygd.

Um skipnaden i ordboki er elles merkande: Ordi er oppførde alfabetisk utan umsyn til tydings-samanheng, og soleis vert radi av samansetningar ofte avbroti. Samansetningsstrik er jamnast ikkje bruka, utan der det kjem fleire samansetningar etter kvarandre med same fyreled, som daa ikkje vert oppattteken. Sumtid er striket likevel sett til større klaarskap eller av annan grunn.

Med umsyn paa skrivemaaten er merkande, at der gamalnorsken hev fleire skriftformer av same ord, er jamnast berre ei form oppført, soleis berre *-endi* (for *-endi*, *-indi*, *-yndi*), *-an* (for *-an* og *-un*), *-adr*, *-nadr* (for *-adr*, *-udr*, *-nadr*, *-nuðr*), *-ligr* (for *-ligr*, *-legr*, *-lægr*), *-öttr* (for *-öttr* og *-uttr*); *pt* er bruka for *pt* og *ft*, *fn* for *fn* og *mn*, og motsetningspartikelen *ú-* for *ú-* og *-ó*. I mange einskilde høve er det gjort tilvisningar til ei hovudform. Framfor l + guttural eller labial er berre oppførde formerne med stutt vokal (*halfr*). For regelrette substantiv, som høyrer til dei største hovudflokkarne, er bøygningsformer ikkje oppførde. For andre substantiv er tilsett i klomber endingi i genitiv singularis og (etter semikolon) nominativ pluralis; t. d. *björn*, *m.* (*bjarnar*; *birnir*). Sterke verb er berre oppførde i infinitiv. Ei lista yver alle sterke verb og deira bøygning stend sist i boki. For linne verb er sett bøygningsmerket (*að*), naar dei hev *-aði* i 3dje pers. impf. indikativ, og *d*, *ð* eller *t* med uppatt-tak av konsonanten i fyrevegen (*nd*, *fð*, *pt* osfr.), naar dei i impf. indikativ hev *-di*, *-ði* eller *-ti*, t. d. *baka*, *v.* (*að*) c : *bakadi*; *dæma*, *v.* (*md*) c : *dæmdi*. For verb som fær atterljodbrigde, er oppført formi 3dje pers. sing. impf. indikativ, t. d. *berja*, *v.* (*barði*). Av uregelrette verb er hovudformerne nemnde.

Medan arbeidet alt var i gang er det framdrege eit norsk fragment av Henrik Harpestrengs lækjobok ved Hægstad og Den islandske lægebog ved Kålund. Dei nye ordi fraa desse skrifterne som ikkje kunde koma med i ordboki, er upptekne i »Tillegg og rettingar«.

Med umsyn paa utbytingi av arbeidet er aa segja at Marius Hægstad hev gjort utkastet til bokstavarne *a—f*, Alf Torp utkastet til *h*; utkastet til dei andre bokstavarne, *g* og *i—ø*, er gjort av kand. mag. Leiv Heggstad, som me i 1905 tok til medarbeidar. Flestalle ord hev vorte ettersedde i teksterne og tydingi er prøvd i samanhengen. Alle tvilsame ord og stader hev me nøgje prøvt i samraad og sameleis skipnaden av tydingarne.

Arbeidet med ordboki hev av ymse grunnar teke lengre tid enn me hadde tenkt fraa fyrsten, og dette lyt me beda tingarane um orsaking for.

Tilslutt vil me segja prenteverket takk for den umak det hev gjort seg med dette heller vande prentearbeidet.

Marius Hægstad.

Alf Torp.

Tilvisning til skrifter.

- Aasen. Ivar Aasen: Norsk ordbog. Kr.a 1873.
- Ágr. Ágrip af Noregs konunga sögum, utg. av Dahlerup. Kbh. 1880.
- Alex. Alexanders saga, utg. av Unger. Kr.a 1848.
- Alv. Alvissmál i Edda.
- Am. (ell. Atlm.). Atlamál i Edda.
- AM. Arnamagnæanske handskriftsamling i Kbh.
- Ann. Islandske annaler, utg. av G. Storm. Kr.a 1888.
- AR. Antiquités Russes. Kbh. 1850—1852.
- Ark. Arkiv för nordisk filologi. Lund.
- Bárð. Bárðar saga Snæfellsás. Reykjavík 1902.
- Barl. Barlaams ok Josaphats saga, utg. av Keyser og Unger. Kr.a 1851.
- Bós. Bósasaga, utg. av Jiriczek. Strassburg 1893.
- Bp. Biskupa sögur. Kbh. 1858, 1878.
- Clar. Clarus saga, utg. av Cederschiöld. Lund 1879.
- Cod. Tunsb. Codex Tunsbergensis. Nye kongel. bibliothek, 642 4to, Kbh.
- D. I. Diplomatarium Islandicum. Kbh. 1857—1876.
- Didr. Saga þidreks konungs af Bern, utg. av Unger. Kr.a 1853.
- D. N. Diplomatarium Norvegicum. Kr.a.
- Eb. (ell. Eyrb.). Eyrybyggja saga (kap).
- Edda. Den eldre Edda. Tilvisningarne gjeld Norrøn fornkvæði utg. av Sophus Bugge. Kr.a 1867.
- Edd. M. Eddica Minora, utg. av A. Heusler og W. Ranich. Dortmund 1903.
- Eg. Egils saga (kap.).
- El. Elis saga ok Rosamundu, utg. av E. Kölbing. Heilbronn 1881.
- Fáfn. Fáfnismál i Edda.
- Fag. Fagrskinna, utg. av F. Jónsson. Kbh. 1902—1903.
- Fbr. Fóstbrœðra saga, utg. av Konrad Gíslason. Kbh. 1852.
- Fjolsv. Fjolsvinnsmál i Edda.
- Flat. Flateyjarbók. Kr.a 1860—1868.
- Fld. Fornaldarsögur Norðrlanda. Kbh. 1829—1830.
- Flór. Sagan af Flóris ok Blankiflúr i „Annaler for nordisk oldkyndighed“ 1850.
- Fm. Fornmanna sögur. Kbh. 1825—1835.
- Forns. Suðr. Forn sögur Suðrlanda, utg. av Cederschiöld. Lund.
- Fris. Codex Frisianus. Kr.a 1871.
- Fritzner. Fritzner: Ordbog over det gamle norske sprog. Kr.a 1886—96.
- Frs. Forn sögur, utg. av Vigfusson og Möbius. Leipzig 1860.
- Fsk. Fagrskinna, utg. av Munch og Unger. Kr.a 1847.
- Gam. Hægstad og Torp: Gamalnorsk (maal-læra, lesestykke, ordlista) Kr.a 1903.
- G. h. M. Grønlands historiske mindesmerker. Kbh. 1838—1845.
- Ghv. Guðrúnarhvöt i Edda.
- Gísl. Tvær sögur af Gísla Súrssyni, utg. av Gíslason. Kbh. 1849.
- Grág. Grágás (Staðarhólsbók) utg. ved V. Finsen. Kbh. 1879.
- Grett. Grettis saga, utg. av Magnusson og Thordarson. Kbh. 1859.
- Grg. Grágás, utg. av V. Finsen. Kbh. 1852.
- Grimn. Grimnismál i Edda.
- Gróg. Grógaldr i Edda.
- Grott. Grottasöngur i Edda.
- G. Tr. Hægstad: Gamalt trøndermaal. Kr.a 1899.
- Guðr. I, II, III. Guðrúnarkviða I, II, III, i Edda.

- Guldberg. G. Guldberg: Die Waltiere des Königsspiegels i Zoologische Annalen, Würzburg, 1904.
- Haldorson. Björn Haldorsons islandske lexikon. Kbh. 1814.
- Hamd. Hamdismál i Edda.
- Hárþ. Hárþarðsljóð i Edda.
- Harð. Harðar saga Grimkelssonar, utg. i Isl. II.
- Harp. Gamalnorsk fragment av Henrik Harpestreng, utg. av M. Hægstad. Kr.a 1906.
- Hauksbók. Hauksbók, utg. av Det kongelige nordiske oldskriftselskab. Kbh. 1892—1896.
- Háv. Hávardar saga Ísfríðings, utg. av Thor-darson. Kbh. 1860.
- Hb. Nokkur blöð úr Hauksbók, utg. av J. Þorkelsson. Reykjavík 1865.
- Heið. Saga af Vigastýr ok Heiðarvígum, utg. i Isl. II.
- Heilag. Heilagra manna sögur, utg. av Unger. Kr.a 1877.
- Helr. Helreið Brynhildar i Edda.
- Herv. Hervarar saga ok Heiðreks, utg. av Sophus Bugge i Norrøne skrifter. Kr.a 1865.
- Hítð. Sagan af Birni Hítðelakappa, utg. ved G. Fridriksson. Kbh. 1847.
- Hjörv. Helgakviða Hjörvarðssonar i Edda.
- Hkr. Heimskringla, utg. av Unger. Kr.a 1868.
- Hm. Hávamál i Edda.
- Hom. Gammel norsk homiliebog, utg. av Unger. Kr.a 1864.
- Homil. Homiliu-bók, utg. av Wisén. Lund 1872.
- Hrólfs. s. Hrólf's saga kraka, utg. av Finnur Jónsson. Kbh. 1904.
- Hund. I, II. Helgakviða Hundingsbana I, II, i Edda.
- Hým. Hýmiskviða i Edda.
- Hyndl. Hyndluljóð i Edda.
- Invent. Norges ældste kirkeinventar (i Bergens museums aarvog 1909).
- Isl. Íslendinga sögur I og II. Kbh. 1843, 1847.
- Isl. læg. Den islandske lægebog. Cod. Arnab. 433 a, 12mo, utg. av Kålund. Kbh. 1907.
- Kalfsk. Björgynjar Kalfskinn, utg. av Munch. Kr.a 1843.
- Kgs. Kongespeilet. Kr.a 1848.
- Kgs. Brenn. „Speculum regale“, utg. av Dr. Oscar Brenner. München 1881.
- Kgs.* Speculum regale, utg. av Einersen. Sorøe 1768.
- Klm. Karlamagnus saga ok kapp hans, utg. av Unger. Kr.a 1860.
- Konr. Konrað's saga, utg. i Forn. Suðr. Korm. Kormaks saga (kap.).
- Krók. Króka-Refs saga, utg. av Palmi Páls-son. Kbh. 1883.
- Landn. Landnámabók, utg. i Isl. I. Kbh. 1843.
- Lars. Dr. Ludv. Larsson: Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna.
- Laksd. Laxdæla saga (kap.).
- Leif. Leifur fornra kristinna fræða íslenzkra. Kbh. 1878.
- Lex. Poet. Egilsson: Lexicon poeticum. Kbh. 1860.
- Ljósv. Ljósvetninga saga (kap.).
- Lok. Lokasenna i Edda.
- Mag. Magus saga jarls, utg. i Forn. Suðr.
- Mar. Mariu saga, utg. av Unger. Kr.a 1871.
- Mk. Munkelivs brevbok, utg. av Munch. Kr.a 1845.
- Mork. Morkinskinna, utg. av Unger. Kr.a 1867.
- N. folkev. Norske folkeviser, utg. av Landstad. Kr.a 1853.
- N. G. L. Norges gamle love. Kr.a 1846—1885.
- Njála. Sagan af Njáli Þórgeirssyni. Kbh. 1772.
- Nornag. Söguþáttur af Nornagesti, utg. av Sophus Bugge i Norrøne skrifter. Kr.a 1865.
- Nyg. M. Nygaard: Udvalg af den norrøne literatur. Bergen 1889.
- Oddr. Oddrúnargrátr i Edda.
- O. H. Saga Ólafs konungs hins helga. Kr.a 1853.
- O. Hm. Ólafs saga hins helga, utg. av Keyser og Unger. Kr.a 1849.
- O. Tr. Saga Ólafs konungs Tryggvasonar, utg. av P. Groth. Kr.a 1895.
- Pamfil. Dialog millom Pamphilius og Galathea, utg. i Bartsch Germania XXIII, 129—141.
- Partalop. Partalopa saga, utg. av Klockhoff. Uppsala 1877.
- Post. Postula sögur, utg. av Unger. Kr.a 1874.
- Pr. Prøver af oldnordisk litteratur, utg. av Konrad Gislason. Kbh. 1860.

- Ra. (og R. A.) 1,2 etc. fragment 1,2 etc. i norsk riksarkiv.
- Reykd. Reykdæla saga, utg. af Vald. Ásmundarson. Reykjavík 1896.
- Rietz. Svensk dialektlexikon av J. E. Rietz. Lund 1867.
- Ríg. Rígsþula i Edda.
- Rímb. Rímbegla, utg. av Larsson. Kbh. 1883.
- Ross. Hans Ross: Norsk ordbog. Kr.a 1895.
- Rúnk. Rúnkvæði; sjaa F. Jónssons Literaturhistorie II s. 31.
- S. E. Edda Snorra Sturlusonar. Kbh. 1848—1854.
- Sex Sögur. Sex söguþættir, utg. av Jón Þorkelsson (2. utg.). Kbh. 1895.
- Sig. I, II, III. Sigurðarkviða Fáfnisbana I, II, III, i Edda.
- Sigrdrif. Sigrdrifumál i Edda.
- Skirn. Skirnismál i Edda.
- Sól. Sólarljóð i Edda.
- Stj. Stjórn, utg. av Unger. Kr.a 1862.
- Str. Strengleikar eða Ljóðabók, utg. av Keyser og Unger. Kr.a 1850.
- Strøm. H. Strøm: Søndmørs beskrivelse. 1772. Sturl. Sturlunga saga, utg. av Vigfusson. Oxford 1878.
- Svarfd. Svarfdæla saga (kap.). Thom. Thomas saga erkibyskups, utg. av Unger. Kr.a 1869.
- Þ. Jón. Sagan af Þjalar-Jón. Reykjavík 1857.
- Þorð. hr. Þorðar saga hreðu (kap.). Vápn. Vápnfirðinga saga, utg. ved G. Thorðarson. Kbh. 1848.
- Vatsd. Vatsdæla saga (kap.). Víaggl. Víagglúms saga (kap.). Vigf. Cleasby's ordbok ved Vigfusson. Oxford 1874.
- Wille. Beskrivelse over Sillegjords præstegield. Kbh. 1786.
- Vsp. Völuspá i Edda.
- Vulg. Vulgata.
- Vql. Vqlundarkviða i Edda.
- Vqls. Vqlsunga saga, utg. av Sophus Bugge i Norrøne skriiter. Kr.a 1865.
- Æf. Íslenzk Æventyri, utg. av Gering. Halle 1882.

Avstytingar.

a. eller adj. adjektiv, eigenskapsord.	dial. dialekt.	gl. gamaltysk.
aalm. aalment, vanleg.	dllkt. dilikt.	gn. gamalnorsk.
Agd. Agder.	d. s. det same.	got. gotisk.
ags. angelsaksisk, gamalengelsk.	dsk. dansk.	gr. græsk.
akk. akkusativ, motfall.	dual. dualis, tvo-tal.	gram. grammatiken, maallæra.
akt. aktiv, gjereform.	eig. eigenleg.	Gul. Guldalen.
art. artikel, kjenneord.	eink. einkvar. eitk. eitkvart.	Hadel. Hadeland.
Austf. Austfold, Smaaleni.	e-m = <i>einhverjum</i> ; e-n = <i>einhvern</i> ; e-s = <i>einhvers</i> ; e-t = <i>eithvert</i> ; e-u = <i>einhverju</i> osfr.	Hall. Hallingdalen.
Austl. Austlandet.	eng. engelsk.	Hard. Hardanger.
av. adv. adverb, fylgjeord.	f. femininum, hokynsord.	hdskr. handskrift.
avbr. avbrigde, variant.	Finnm. Finnmarki.	Heidm. Heidmarki.
Berg. Bergens stift.	Fosn i Trøndelag.	Helg. Helgeland.
b. f. bundi form.	fr. fransk.	I. Indre, t. d. INFj.
Busk. Buskerud.	fær. færøysk.	imper. imperativ, bjodemaate.
Dal. Dalarne (i Stavanger amt).	Gbr. Gudbrandsdalen.	impf. imperfektum, fortid.
dat. dativ, sidefall.	gen. genitiv, eigefall.	ind. indikativ, forteljemaate.
d. e. det er.	gfr. gamalfransk.	indekl. indeklinabel, ubøygjelig.
dem. demonstrativ, peikande.	ght. gamalhøgtysk.	inf. infinitiv, nemnemaate.
		Innh. Innherad.

<i>interj.</i> interjeksjon, utropsord.	nyn. nynorsk.	serl. serleg.
<i>intr.</i> intransitiv, upaaverkande.	o. a. og anna.	Set. Setesdal.
<i>isl.</i> islandsk.	odl. (eller: o. dl.) og dilikt.	Sfj. Sunnfjord.
<i>istf.</i> i staden for.	ofl. (eller: o. fl.) og fleire.	Shl. Sunnhordland.
<i>jfr.</i> jamfør, samanlikna.	Ork. Orkedalen.	<i>sing.</i> singularis, eintal.
<i>Jæd.</i> Jædren.	osfr. (eller: o. s. fr.) og so frametter.	sj. eller sjld. sjeldan.
<i>kap.</i> kapitel.	Oslo, landet um indre Oslofjorden.	skr. skrive.
<i>kelt.</i> keltisk.	part. partikel, smaaord.	Smaal. Smaaleni, Austfold.
<i>koll.</i> kollektiv, mengdenamn.	<i>partic.</i> particip, eigenskapsmaate.	smlk. samanlikna.
<i>komp.</i> komparativ, høgregrad.	<i>pass.</i> passiv, lideform.	sms. samansetning.
<i>konj.</i> konjunktion (bindeord); konjunktiv (ynskjemaate).	<i>perf.</i> perfektum, ferdig notid.	Snm. Sunnmøre.
<i>lat.</i> latin.	pers. person, eller: personleg.	Stjerd. Stjerdalen.
<i>Li.</i> Lista.	<i>pl.</i> pluralis, fleirtal.	<i>sup.</i> superlativ, høgste grad.
<i>m.</i> maskulinum, hankynsord.	poet. poetisk, bruka i skaldskap.	t. tysk.
<i>Ma.</i> Mandal.	<i>poss.</i> possessiv, eigedoms-.	t. d. til dømes.
<i>mht.</i> millom-høgtysk.	<i>pron.</i> pronomen.	Tel. Telemarki.
<i>mlat.</i> millomalders latin.	<i>præp.</i> præposition, styreord.	tr. transitiv, paaaverkande.
<i>m.</i> m. med meir.	<i>præs.</i> præsens, notid.	Trønd. Trøndelag, Trondheim stift.
<i>mn.</i> millomnorsk.	Rbg. Rbyggjelag (med Setesdal).	tyd. tyding.
<i>mnt.</i> millom-nedertysk.	<i>rec.</i> reciprok.	<i>ub. f.</i> ubundi form.
<i>mots.</i> motsett.	<i>refl.</i> reflexiv.	ubr. ubrukande.
<i>mrk.</i> merk.	<i>rel.</i> relativ.	upers. upersonleg.
<i>m. st.</i> mange stader.	Ring. Ringerike.	upph. opphavgleg.
<i>mt.</i> millomtysk.	Rog. Rogaland, d. e. Ryf., Jæd. og Dal.	utt. uttala.
<i>n.</i> neutrum, inkjekynsord.	Rom. Romerike.	V. Vestre, t. d. VAgd.
<i>Namd.</i> Namdalen.	Romsd. Romsdalen.	v. verbum, gjerningsord.
<i>N.</i> Nørdre, t. d. NBerg.	russ. russisk.	Vald. Valdres.
<i>Ndm.</i> Nordmøre.	Ryf. Ryfylke.	Vestf. Vestfold, Jarlsberg og Larvik amt.
<i>Ned.</i> Nedenæs, Aust-Agder.	s. substantiv, tingord.	vestg. vestgermansk.
<i>Nfj.</i> Nordfjord.	S. Søre, t. d. SBerg.	vok. vokal.
<i>Nhl.</i> Nordhordland.	sc. scilicet.	<i>v. r.</i> verbum reflexivum, atterverkande verb.
<i>nom.</i> nominativ, nemnefall.	s. d. sjaa det.	<i>v. st.</i> sterkt verb.
<i>Nordl.</i> Nordland.		Y. Ytre, t. d. YNamd.
<i>num.</i> numeral, talord.		yverf. yverført, figurleg.
<i>Num.</i> Numedalen.		Øystd. Øyterdalen.

* tyder at formi ikkje er funni i dei gamle skrifter.

Ordi er uppsette etter denne bokstavrekkeja: a (á) b c d (ð) e (é) f g h i (i) j k l m n o (ó) p r s t þ u (ú) v x y (ý) z æ ø œ ǫ.

Det norske maalet fyre 1350.

Av Marius Hægstad.

Dei eldste maalminni her i landet er innhogne paa steinar eller rita paa brak-teatar, spenne, ringar og ymse andre ting av metal, tre eller bein med runeteikn. Den eldste rune-innskrifti i Norig er vel innskrifti paa Einang-steinen i Valdres, der det stend:

ḍagan þær runo faihiðo,

paa vanleg gamal-norsk: (*Ek*) *Dagr þær rúnar fáða*, d. e. (Eg) Dag rita desse runer. Denne innskrifti er fraa det 4. hundr. etter Kr., og runerne høyrer til den eldre runerekkja, som hadde 24 bokstavar. Innskrifter med dette slag runer hev dei funne paa alle kantar av landet, og sameleis i Sverike og Danmark. Dei eldste er vel fraa umkr. 300 etter Kr., dei yngste fraa det 8. hundr.

Maalet i desse innskrifterne, som me kann kalla frumnordisk (urnordisk), er mykje likt gotisk og hev mange ovgamle former. Og anten innskrifterne er fraa Norig eller Sverike eller Danmark, er maalet sameleis aa kalla, so det ser ut etter desse innskrifterne, som folki yver alle Norderlandi hev tala same maalet i tidi fyre det 8. hundr.

Umkring 800 gjeng den eldre runerekkja or bruk, og det kjem ei ny skrift som me kallar den yngre runerekkja. Denne nye skrifti hev berre 16 bokstavar, til deils med anna skap enn den eldre. Av innskrifter med dei yngre runer er der mange hundrad spreidde yver Norig, Sverike og Danmark. I desse innskrifter syner det seg tidleg, og serleg i det 10. hundr., tydeleg ulikskap millom norsk paa den eine sida og svensk og dansk paa hi. Me finn endaa i denne tidi paa danske og svenske runesteinar dei opphavlege tviljodar samandregne til lange sjølvjodar (*stein* til *stin*, d. e. sten).

Paa hi sida er der ein merkeleg likskap i maalvegen langt ut gjenom tidi millom Norig og dei norske øyarne i Vesterhavet (Island osfr.) i motsetning til svensk og dansk. Likskapen er so stor at han jamvel talar for at maalet i Norig — i alle fall i Gulatinglag — maa ha fenge det meste av sin sersvip baade i ljodverket, formlæra og ordrikt, stutt sagt si typiske form, fyre 900, og at det er denne serform av nordisk maal som utfararane tok med seg i landnaamstidi. Enno i det 13. hundr. er der slik ein likskap at det stundom kann vera vandt aa avgjera med full vissa um eit skriftstykke er islandsk eller heimenorsk.

Men um me soleis etter ymse merke kann slutta at norsken hev skilt seg ut fraa svensk og dansk alt fyre 900, er det aa merka at det endaa gjeng 250 aar, fyrr me fær nokolunde full greida paa maaltilstandet i Norigsvelde. For det er fyrsta fraa tidebilet etter umkring 1150 at me hev handskrifter med lengre samanhangande tekst og skrivne med latinske bokstavar. Den latinske skrifti, som sjølv sagt kunde gjeva eit klaarare bilæte av maalet enn den ufullkomne runeskrifti ho løyste av, kom til oss fraa

England umkr. aar 1000 saman med kristendomen. Ho hev utan tvil alt i det 11. hundr. vore nytta til uppteikningar paa môrsmaalet; men av det som er skrive fyre midten av 12. hundr., er ingen ting att i grunnskrift.

Engelsmennerne hadde det den tid so med skrifti, at dei bruka ikkje nett same bokstavteikni, naar dei skreiv môrsmaalet sitt, som naar dei skreiv paa latin. Soleis skreiv dei i angelsaksiske brev *f*, men i latinske *f*, og sameleis i angelsaksisk *ƿ*, men i latinsk *v* eller *u*. Dei tvo andande dentalar som ikkje finst i latin skreiv dei *þ* og *ð*.

Tek me fyre oss dei eldste norske handskrifter — fraa umkr. 1150 og frametter — ser me her ein merkeleg ulikskap med omsyn til skriftteikn i dei ymse skrifter. Soleis hev dei i Trøndelag og aust i Norig, naar dei skreiv *n o r s k*, bruka dei same skriftteikni som engelsmannen, naar han skreiv angelsaksisk. I dei norske brevi fraa desse kantar finn me daa angelsaksisk *f* og *v*, og det vert gjort skilnad millom *þ* og *ð* som i England i tidi etter kong Alfred. I latinsk tekst brukar dei derimot i trøndsk og austlandsk den vanlege latinske skrifti. Stutt sagt: i Trøndelag og paa Austlandet finn me det same skrifttilstandet som i England. — Annarleis er det i dei eldste islandske skrifter; her finn me i den eldste tid berre latinske skriftteikn (karolingsk minuskel) baade i norrøn og latinsk tekst; den andande tannljoden vert skriven *þ*, anten han er klanglaus eller klangfør. — I dei eldste skrifter fraa Vestlandet i Norig finn me ei blanding av angelsaksiske og latinske skriftteikn, mest angelsaksisk nordpaa, og mest latinsk paa Sudvestlandet. Det er likevel aa merka, at endaa dei eldste handskrifterne fraa Sudvestlandet er etter maaten ikkje mykje gamle. Ogso i vestlandsk finn me i den eldste skrifti *þ* baade for *þ* og *ð* liksom paa Island.

Det er soleis mest likt til at Island og Vestlandet i Norig i den fyrste skrifttidi hev bruka berre rein-latinsk skrift baade i norsk og latinsk tekst, men Trøndelag og Austlandet hev havt angelsaksisk skrift i norsk, og latinsk skrift i latinsk tekst. Den austnorske, serleg den trøndske skrivemaaten, hadde den største utbreidingsevna. Umkring 1200 og i fyrste fjerdepart av 13. hundr. hev skriftteikn, som fyrr var sermerkelege for austnorsk, vorte innførte — det eine etter det andre — i islandsk, og hev der trengt burt dei gamle latinske bokstavteikn eller fenge sess attmed deim; etter 1225 finn me soleis ofte *þ* og *ð* i islandsk liksom i heimenorsk skrift. I denne vegen er det utviltsamt Nidaros, det vigtugaste kulturcentrum i Norig, som hev havt den største innverknaden. Vest i Norig synest det som angelsaksiske eller trøndske skriftteikn (i staden for dei upphavleg rein-latinske) hev vorte upptekne endaa tidlegare enn paa Island, og dette er truleg grunnen til den blandingi av latinsk og angelsaksisk skrift som me her finn alt i 12. hundr. Umkring 1250 hev den trøndske skrifti fenge herredømet aa kalla, baade i Norig og paa Island; men merke etter det eldre tilstand kann me sume stader raaka paa so langt ned som i det 14. hundr.

Det norske maalvaldet rakk i den gamalnorske tid mykje vidare enn no. Umfram hovudlandet Norig (med Bohuslen, Herjedalen og Jamteland), hørde ogso Island, Grønland, Færøyarne, Hjaltland, Orknøy, Suderøyarne, Man, og sume bygder i Skotland og Irland (umkr. 800—1250) til den norske maal-umkverven.

Det er sjølvsgt at maalet ikkje kunde halda seg lenge eins — um det nokosinne hev vore heiltupp eins — paa so vidskilde stader. Det maalet me finn i handskrifterne fraa 1150 og frametter syner daa heller ikkje fram ei einkyndt form, men fleire innbyrdes noko ulike maalfomer, som tydeleg viser at det er maalføre me hev for oss. Den samtidige ulikskapen millom sume av desse maalføri, t. d. sudvestlandsk og trøndsk, kann vera større eller lettare paavisande enn den ulikskapen som maalfokstren gjenom heile tidebilet hev skapa innanfor kvart einskilt av deim. Men likskapen millom deim er like fullt større enn ulikskapen, og serleg er det merkande at der er ymse ting, som

gjerne er sams for deim alle i motsetning til austnordisk (svensk og dansk), og som difor er serlege kjennemerke paa norsk maal.

Slike gamle norske maalmerke er:

1. Utljodande *ú* i stomnen av mange ord, som i austnordisk hev *ó*, t. d. *brú, bú, búð* f. *gnúa, knúi, kú, snúa, sú, trú*; austn. *bro, bo, bod, gnoa* osfr.
2. Yvergang av *e, i, y* og *æ* til konsonantisk *i* (seinare *j*), framfor *a, o, u*, t. d. *sjá v. fjáandi m. bjár* gen. sing. av *bær*; austn. *sea, fiánde, byar*.
3. *pp, tt, kk* i mange høve, der austn. held paa det eldre *mp, nt, nk*, t. d. *kappi m. kleppr m. brattr a. batt, vatt, fletta, f. ekkja, f. lekkja f.*; austn. *kempe, klímper, brant, bant, vant, flinta* sv. *ænkiá, lænke* (dsk).
4. Ljodbrigde ved *i* og *r* (*z*) i mange høve, der austn. ikkje hev det; t. d. *færi, væri* 3 pers. sing. imperf. konj. av *fara, vera* (austn. *fore, vare*); *heldr, tekr* 3 pers. sing. præs. indik. av *halda, taka* (austn. *halder, taker*); *fær n. gler n. lær n. mærf* f. osfr. (austn. *far, glar, lar, mar*).
5. Ljodbrigde ved *u* i mange høve, der austn. ikkje hev det, t. d. *stong* f. *lond* n. pl. *londum* dat. pl. *vottr m. sok* f.; austn. *stang, land, landum, vante, sak*.
6. Endingi *-ir* i nom. plur. av ymse maskulina, som i austn. hev *-iar, -iær*, t. d. *drengir*; austn. *drengiar*.
7. Endingi *-unum* i bunde dat. plur. av substantiv, medan austn. hadde *-umen*, t. d. *fótunum*; austn. *footumen*.
8. Pronomen *ek, vér (mér), ér (þér), sem, hverr*; austn. *iak, ví(r), í(r), sum, huar*.
9. Imperfekt. indik. paa *-ra*, i 3 pers. sing. *-ri*, t. d. *seri*; austn. *saþe*.
10. Refleksive verb paa *-sk* (sidan *-st*), medan austn. hadde *-ss*, t. d. *kallask (-ast)*; austn. *kallass*.

Til desse eldegamle maalmerki kjem sidan:

11. Norsk held uppe dei gamle tviljodarne *au, ei, ey*, som i austnordisk vert saman-dregne til *ø, e, ø*; norsk: *dauðr* a. *auga* n. *steinn* m. *heyra* v. *leysa* v.; dansk: *døþr, øga, stin* (o: *sten*, fyre 1000), *høra, løsa*; svensk: *tubþr* (o: *døþr*, fyre 1200), *øga, stin* (o: *sten*, fyre 1000), *høra, løsa, Frumunþr* (o: *Frømunþr*, umkr. 1100).

Dei fleste av desse merki vil den dag i dag fylgja norsk, islandsk og færøymaal, og skilja deim fraa svensk og dansk.

Som ovanfor nemnt er dei eldste gamalnorske skrifter skrivne paa maalføre. Dei maalføri me her serleg skal umhandla, kann me fylgja i skrift gjenom heile den gamalnorske tidi (til umkr. 1350). Di eldre handskrifti er, di reinare er jamnast maalføret. Naar det lid ut i det 13. hundr., daa det vart skrivi mykje paa mange maalføre, blandar det sæg ofte inn i skrifti former fraa andre maalføre enn sjølve skrivaren sitt. Den strenge ordstøde rettskrivning var ukjend i dei tider, og den som skreiv kunde verta paaverka fraa mange kantar. Soleis var det ei sjølvfylgja at maalføret i det eller dei fyreleggi han fraa fyrstone hadde lært aa skriva etter, verka paa maalførm i hans. Denne paaverknaden hev alltid og allstad mykje aa segja. Dei innbyrdes ulike maalførerne i bøker og brev som skrivaren kom til aa lesa, maatte ogso gjera sitt. Dette slag paaverknad kom daa helst fraa dei maalføri, som til kvar tid vart bruka mest i skrift, eller som av annan grunn var mest vyrde. Det var daa jamnast islandsk og trøndsk; men ogso nordvestlandsk og austlandsk hev havt si tid. Var det etter diktat at skrivaren skreiv, vilde maalføret lett verta paaverka av maalføret til den som diktera. Og heldt skrivaren seg paa ein stad med eit anna maalføre enn hans eige, kunde det bygdemaalet han høyrde omkring seg, blanda seg med hans. Di lenger det lid fram i tidi, og di meir det vert av skrift og lesnad, di større vert paaverknaden. Til dette kjem at det i slutten av det 13. hundr. veks fram eit slag riksmaal, bygt paa

trøndsk og vestlandsk. Denne maalforni, som synest uppkomi i Bjørgvin, kanskje fyrst i kongsgarden og i samanheng med arbeidet paa ei sams logbok for heile landet, hev gjort mykje til aa jamna ut diplommaalet og logmaalet i det 14. hundr. paa alle kantar av Norig *). Det er difor oftast vandare aa skilja ut maalføret i eit skriftstykke fraa tidi omkring 1350 enn fraa 1250, naar det ikkje nettupp gjeld islandsk, som paa denne tidi (1350) hev fenge so serskild ein maksel, at det er klaart utskilt fraa dei heimenorske maalformer.

So er det dessumfram merkande at dei fleste handskrifter me no hev atter fraa gamalnorsk tid, er avskrifter etter eldre upphavsskrifter som er burtkomne. Dei gamle avskrivningar hev ikkje alltid gjenge fram paa same maaten med umsyn paa maalet i avskrifti. Sume hev fylgt fyreleggi nokolunde nøgje, det vil segja so nøgje som me kann venta det i ei tid utan grammatikalsk rettleiding. Eit døme paa slik avskrift er den tridje handi i den gamle norske homilieboki, som hev skrive av tvo stykke, eit paa rygsk og eit paa trøndsk maalføre **). Men dei fleste avskrivningar i eldre tider hev snutt maalforni i upphavsskrifti um til sitt eige maalføre so godt dei kunde. Paa dette er der so mange døme at me kann segja, at ei gamalnorsk avskrift oftast syner fram maalforni til avskrivaren.

Med dei opplysningar me no hev um dei gamalnorske maalføri, kann me skilja millom tvo store maalgreinir:

- I. den austnorske maalgreini i det eigenlege Trøndelag og paa Austlandet;
- II. den vestnorske maalgreini, som alt i mykje gamall tid kløyvde seg i tvo hovudgreiner:

- A. den nordvestlandske greini i Romsdalen, Sunnmøre, Nordfjord, Sunnfjord og Ytre Sogn;
- B. den sudvestlandske greini i Vest-Norig (Indre Sogn, Voss, Hordaland, Hardanger, Rogaland, Agder, Robyggjelag, Setesdalen og Vest Telemark) og paa Island, Færøyarne og Hjaltland, venteleg ogso i dei andre norske nybygder i Vesterhavet.

Me vil no umhandla kvar av desse greinerne for seg.

I. Den austnorske maalgreini.

Denne greini skil seg mest ut ved det, at der er inkje (eller lite) ljodbrigde av a ved u, naar u stend i næste staving (*mannum, kallaðum*), og at der er ljodsamhøve (vokalharmoni) millom endingsvokalarne e, i, o, u og den vokalen som stend i stavingi fyre (*syni*, dat. sing. av *sunr* m., ikkje *syne*; *fate*, dat. sing. av *fat* n., ikkje *fati*). Me set hit ei prøva av den eldste austnorsk, soleis som han vart skriven i Trøndelag umkr. midten av 12. hundr. Prøva er eit stykke or ei legende bok, som det no berre er 3 blad att av. Til samanlikning med maalforni preutar me av same stykke attmed paa det normalmaalet som *Gamalnorsk ordbok* brukar.

Or Blasius gena. Trøndsk, umkr. 1150. (Etter hdskr. Am. 655 IX qv.)***).

Med vanleg rettskrivning.

þa gec sialfr drotten ifuir sío bærfœtr ¹⁾ sva sem a lande. þa es han vas licamr Oc bauð han petro postola sinum at ganga á ¹⁾ yver æ stend aksent.	þá gekk sjalfr dróttinn yfir sjó berfœttr svá sem á landi, þá er hann var líkamr, ok bauð han Petro postola sínum at ganga á sjó
--	--

*) Sjaa Maalet i dei gamle norske kongebrev. Vidensk.selsk. skrifter. Hist.-fil. klasse 1902 no. 1.

**) Prenta i Ungers utgaava av Gammel norsk homiliebog, sid. 202—213.

***) Facsim. i Palæografisk Atlas, udg. af kommissionen for det arnam. legat, Kbh. 1905, no. 9. Ogso prenta i Heilagra manna sögur, udg. af C. R. Unger, Christiania 1877. I, s. 269^a—270^a.

sio till sín. En þat er han væitti postola sinum. þat ma han væita mer. hinum óminsta þræle sinum. En þa er han þetta mælte. þa for han till. Tiarnarennar með Iarle. Oc með ó tallægom lýð oc fiolda. liðrs. En han oc hafðe cros marc gort fyrir ser a vatneno. þa gec han a tiornnena. ut sva sem a þyrri Iarðu. eða alande. En þa es han com ut atornena miðia þa sættisc han niðr. Oc callaðe þaðan á Iarllen. oc a allan lýð oc mælte sua. Ef noccor dað er iguðum yðrum. Eða yðr sialfum er noccor straustr á þæim. þa gangeð ér á vatnet út æftir mer inamfne þeirra. At ér megeð oss sva syna craft þeirra. þa toco atta tigr manna at blota dioflum. Oc gengo diarflaga ut á vatnet. oc succu þegar aller sem bly. En engell guð com af himni. oc skæin lios mikit ifuir guð vin. oc pislar vatt. Aller matto lioset sia. En þær sáo æigi egellen guðz fyrir lyoseno. En ængell mælte viðrr Blasium. Gage þu af vatne. Oc skynd till dyrðar þeirrar es þer ar buin af guði. þa ræis Blasius. Up oc gec en ávatne sem alande. Oc undraðesc allr lýðr lios þat er vittraðesc yfuir hanum. Oc biart læic anlits hans. En þo at Iarll sæe slicar Iartæinar þa mate han æigi skilia. ne scapast till truar. Oc æigi vildi han hæfta grim læic sin.

Her er merkande:

Skrifti hev angelsaksisk *f*, *v* og *r* og serskilde teikn for den klanglause andande tannljod (*þ*) og den klangføre (*ð*). For *þ* vert i pronomiale ord etter punktum bruka *D* med strik gjenom hovudstaven, liksom i sume andre heimenorske handskrifter.

Aldersmerke. For *k* vert i prøva skrive *c* allstad so nær som framfor palatalar (linne vokalar), soleis: *gec*, *grimlæic*, *toco*, *com*, *callaðe*, *succu*, men *skæin*, *skilia*, *skynd*. Dette peikar paa ei skrift-tid fyre 1200. — I staden for den relative partikel *er* finn me her ofte *es*, *þa es*; sameleis verbalformerne *es* og *vas* for *er* og *var* av *vera*. Um dette slag former veit me at dei paa Island hadde *es* og *vas* til omkring 1200 — Snorre brukar mest *er* —, men at det paa Orknøyarne var *er* og *var* so tidleg som omkring 1150. Til Orknøyarne maa dette maalskiftet ha kome fraa Norig, og yvergangen *s* til *r* maa daa ha vore gjennomført nokolunde i Norig i fyrste helvti av det 12. hundr. Formerne *es* og *vas* i denne prøva hev soleis ein høg alder. — I staden for det vanlege pronomen *þér* (de) hev prøva den eldste formi *ér* (jfr. tysk *ihr*). — 2 pers. plur. av verb hev den gamle endingi *-eð* (*gangeð*). — Den refleksive verbalending *er -sk* (ikkje *-st*): *sættisc*, *undraðesc*; dette er den eldste formi me kjenner.

Handskrifti hev likevel ikkje fylgjerett gjennomført alle desse gamle formerne. Nokre faa stader utanfor denne prøva vert det bruka *k* for *c*, soleis alltid i *konongr*; den relative partikel heiter oftare *er* enn *es*, og det personlege pronomen i 2 pers. plur. vert oftare skrive *þér* enn *ér*. Dette viser at handskrifti er fraa ei yvergangstid, eller at

til sín. En þat er hann veitti postola sinum, þat má hann veita mér, hinum úminsta þræli sinum. En þá er hann þetta mælti, þá fór hann til tjarnarinnar með jarli ok með útal- ligum lýð ok fjolda liðs. En hann ok hafði krossmark gort fyrir sér á vatninu. Þá gekk hann á tjörnina út svá sem á þurri þorðu eða á landi. En þá er hann kom út á tjörn- ina miðja, þá settist hann niðr, ok kallaði þaðan á jarlenn ok á allan lýð ok mælti svá: „Ef nokkur dáð er í guðum yðrum eða yðr sjölfum er nokkurs traust á þeim, þá gangit þér á vatnit út eptir mér í nafni þeirra, at þér megit oss svá sýna krapt þeirra. Þá tóku átta tigr manna at blóta djöflum ok gengu djarfliga út á vatnit ok sukku þegar allir sem blý. En engill guðs kom af himni, ok skein ljós mikit yfir guðs vin ok píslar- vát. Allir máttu ljósið sjá, en þeir sáu eigi engilinn guðs fyrir ljósinu. En engill mælti við Blasium: „Gakk þú af vatni, ok skynd til dýrðar þeirrar er þér er búin af guði.“ Þá reis Blasius upp ok gekk en á vatni sem á landi, ok undraðist allr lýðr ljós þat er vittrað- ist yfir honum ok hjartleik andlits hans. En þó at jarl sæi slíkar jarteinar, þá mátti hann eigi skilja né skapast til trúar, ok eigi vildi hann hepta grimmleik sinn.

ho er ei avskrift etter ei upphavsskrift som ikkje kann ha vore yngre enn fyrstningi av det 12. hundr. Men avskrifti sjølv kann ikkje vel vera yngre enn 1150, og er den eldste handskrifti paa norsk maal me hev att i Norig.

Maalføremærke. *a* held seg i stommen av ord og vert ikkje til *o*, um der i næste staving kjem ein *u*, t. d. *Iarðu, sialfum, hanum* *); naar det stend *dioflum*, er det for di ein *u* er burtfallen her millom *f* og *l*. — Endingsvokalarne *e* og *i* skifter etter visse reglar. Soleis er der t. d. alltid *e* i endingi, naar det stend ein *a* eller *o* i stavingi i fyrevegen (*lande, aller, drotten*), men *i* dersom der stend ein *i* eller *y* (*mikit, fyrir, þyrri*). Sameleis skifter *o* og *u*, so der er *o* i endingi, naar stavingi fyre hev *á* eller *o* (*sáo, matto, toco*), men *u* dersom ho hev *a* eller *i* (*hanum, sinum*). Dette tilsaman er utvilsame austnorske merke. — Motsetningspartikelen er paa Austlandet mest *ú-*, men nordanfjells *ó-*; prøva hev *ó-*: *ótallægum*. Dette talar for at prøva er nordanfjells. Legg me daa til at ho ogso i andre ting, baade med umsyn paa skrift og maalform samstavar med ei rekkja av diplom fraa Nidaros, og skriv t. d. *æi* for *ei*, *æy* for *ey* eller *øy*, er det audsynlegt at maalføret er fraa Trøndelag. Med dette høver ogso formi *tiorn* (o: *tiörn*) f. i prøva; den austlandske formi no er helst *tjern* (*tjenn, kjenn*) n. av gamalnorsk *tiarn*, n., medan ordet nordanfjells heiter *tjörn* (*kjörn*) f. liksom i prøva her.

Korleis trøndsken saag ut umkr. hundrad aar etter fær me eit bilæte av i denne næste prøva, som er teki fraa ei god seinare islandsk avskrift av *Fagrskinn*a (upphavsskrifti er burtkomi so nær som eitt blad).

Or Fagerskinna. Trøndsk, umkr. 1250. (Etter Finnur Jónssons utg. Kbh. 1902 —03, sid. 22716—22817).

Eftir þetta for hann aftr til Miklagarðz. oc þui nest gierðest osætte af drottningu Zoe til Harallz. var su soken fyrsta gefinn Haralde. at hann hafðe gull þat er atte Girkia konongr. oc eigi upp greitt sem log stoðo til. oc hafðe sialfr meira af eignaz en konongr hafðe veitt hanum. sagðu sva at a þeirri stundu er hann var ifir konongs hær. hafðe ekki gull komet af galeiðum. Annr soc var su at Zoe drotning kiændi Harallde. at hann tíðcaðest Mariu sonar dottor hennar. Haralldr bað hennar oc fecc eigi. þat sægia menn þeir er veret hafa i Miklagarðe. at Væringiar minnaz sva frasagnar. at Zoe drotning villdi siolf hafa Haralld. Zoe drotning oc Munakus keisare leto taca Haralld oc leiða bundinn til myrkvastofu. oc .ii. menn með hanum. Ulf er siðan var stallare hans. oc Halldor Snorrason. oc ner myrkva stofonne a stræteno syndist hanum hinn hælgi Olafr konungr var þar siðan gorr kapella hinum hælga Olafé kononge oc stændr su kapella enn.

Endeleg set me hit ei prøva paa maalet i Trøndelag fraa umkr. 1300 og ei fraa seinare gamalnorsk tid.

Brudvigings-ord. Trøndsk, umkr. 1300. (Or Manuale Norvegicum, blad 13 b 9; Thotts Saml. 110, oct., Kbh.).

Med vanleg rettskrivning.

þer er her eroð komen hvartvægga frændr & vinir mæðr þæssare ráðagerð munnvð vm hafa hvxat. at þesso sambande mægi ængi sa lutr er guðs logh mæge firirbioda hvarke at frændsemi ne at sifskapum. En ef þer hafeð þetta fundit æða reflat Sva ok heyrtr hællðr siðan en aðr en

„þér er hér erut komin hvárttveggja frændr ok vinir með þæssari ráðagerð, munut um hafa hugsat, at þessu sambandi megi engi sá hlutr, er guðs loq megi fyrirbjóða, hvárki at frændsemi né at sifskopum. En ef þér hafit þetta fundit eða reflat, svá ok heyrtr heldr siðan en aðr en þetta rézt, þá segit til

*) Handskrifti hev her *hm*, som vert uppløyst *honom* i Heilag. I 270no og i Pal. Atlas. Men der som fragmenti hev ordet fullskrive, er formi alltid *hamū*, t. d. Heilag. II 208^s Post. 824^{ss} og soleis maa ein daa løysa upp *hm* alle stader.

þætta rez þa sæggit til sva sem þer vitið firir guði sannast. ok þer vilit svara a doma degi. Ok þet byð ek ycker i guðs namfne & hæillagrar kirkju er þætta hiunskaps band skalvð bæra & varðveita ef þit vitið hællðr neckor forboð i þvísá male æða hafe annat hvart yckat sællda tru mæð handsale. þu annare kono æða þv aðrum karlmanne. En nv æigi þit iatta i høeyrn guðz & hæillagrar kirkju & firir mer at vilia yekrum þesso sambande. Villt þu Ñ þessa kono taka þer till æignar kono. at gœyma hennar sva sivkrar sem hæillar Vill tu taka þenna man þer till æignar manns at gæta & varðveita sva sivkan sem hæillan. at hvat er ycker kann till handa at bera meðan þit livið bæðe skolu þit halda þessor guðs logh & æigi raska þessare samtengging. Mæð þessom fir sagðum kaupmála fær ek þer hono i guðs namfni. Mæð þæsso finger gulli festi ek þic. & þætta syllfer gef ek þer ok m; mer siallfum søme ek þic ok sva længgi sem mit lifum skal ek þic halda m; guðs hiohpp & miskun.

svá sem þér vitit fyrir guði sannast ok þér vilit svara á dómadegi. Ok þat býð ek ykkir í guðs nafni ok heilagrar kirkju, er þetta hjúnskaps band skulut bera ok varðveita ef þit vitit heldr nokkur forboð í þvísá máli eða hafi annathvært ykkart selda trú með handsali, þú annarri konu eða þú öðrum karlmanni. — En nú eigit þit játta í heyrn guðs ok heilagrar kirkju ok fyrir mér at vilja ykrum þessu sambandi. — Vilt þú N. N. þessa konu taka þér til eignarkonu at geyma hennar svá sjúkrar sem heilar? — Vilt þú taka þenna mann þér til eignarmanns at gæta ok varðveita svá sjúkan sem heilan? at hvat er ykkir kann til handa at bera, meðan þit lifit bæði, skulut þit halda þessur guðs log ok eigi raska þessari samtengging. — Með þessum fyr sögðum kaupmála fær ek þér hana í guðs nafni.“ — „Með þessu fingurgulli festi ek þik ok þetta silfr gef ek þér ok með mér sjölfum sømi ek þik, ok svá lengi sem mit lifum skal ek þik halda með guðs hjólþ ok miskunn.“

Or Frostatinglög (landslogi). Trøndsk fraa umkr. 1330. (Etter Am. 71 qv. hnd. c, sid. 19a²⁹—19b²⁹ *).

Þær menn er gerazt flugu menn til at drepa þa menn er þær eigu enga sok uið & taka fe þar till ero & obota menn uttan konongs umbodes mader late refsa til landreinsanar & frída. Suo ero & þær menn sem taka konor uið rane. æða herfangi i mote gudes lagum & manna. huert er þær taka frendkonor manna eða æginna mana konor dættir æða aðrar frænda konor firir uttan uilia sialfra þærra huerso sem sidan uerdr er samuist tækst þeirra millim & þær er hæmnazt þessara obota manna æða hæimta giold firir. so at uattar uitu at hann ueit þet. þa hefir hann firirgort fe & frídi. & ero þær frídheilager. er fe sitt ueria & frendkonor firir þeim. en hinir aller ogilder huart sem þeir fa sar æða bana. bæde firir kononge & karle. þet er & obota mal ef madr falsar stædia bref edr jnnsigli konongs uars. þet er & obota mal. ef madr dræper þenn mann er hefir bref & innsigli konongs firir ser till landz uistar æða ranzaks. ef sa uissi er hann tok af.

Her er mange trøndske maalmerke aa finna (lagum, hinir, aller, konor, flugu, obota, hæmnazt ofl.); merk þet og þenn for þat og þann, og halvljoden e i dræper, dættir, umbodes mader for drepr, dættir, umboðsmadr. Uregelrett er ogilder for ogildir.

Paa trøndsk maalføre er der i gamalnorsk tid skrive ikkje so faa merkelege skrifter; soleis, umfram Fagerskinna, Olav den heilage si saga (umkr. 1250 etter ei islandsk upphavsskrift), utgjevi av R. Keyser og C. R. Unger, Kristiania 1849; dessutan fyrste handi i hovudhandskrifti av saga um Didrik av Bern (siste

*) Haldt attaat N. G. L. II. sid. 5113—52a. I N. G. L. IV, s. 565 vert sagt at landslogi i denne hdskr. er skrivi med 2 hender; men der er 3: a fraa s. 1—8b¹², b fraa 8b¹²—15a⁶ og fraa 22b til enden, c fraa 15a⁷—22a (trøndsk).

helvti av 13. hundr.), ymse eldre og yngre brot av loghandskrifter, ei gildeskraa, prenta i Sprogl. hist. studier, tilegnede prof. Unger, Kristiania 1896, og ei rekkja med diplom *). Av Konungs-skuggsjá (Kongespegelen), som det er likt til upphavleg er skriven paa trøndsk, er der ingi gamaltrøndske avskrifter.

Trøndsk skrift og trøndsk maal hev havt mykjen innverknad paa det skrivne maalet yver heile maalvaldet alt ifraa tidi fyre 1200.

Maalet paa *Austlandet* hev i heile taket vore mykje likt trøndsk til burtimot 1300. Men omkring denne tidi vart det ei kløyving i austnorsken, so me sidan kann skilja millom tvo austnorske hovudmaalføre: trøndsk og austlandsk. Kløyvingi syner seg tydelegast i det, at eldre endingar paa *a* vart i austlandsk til *æ* (sidan *e*) etter lang staving straks i fyrevegen. Soleis vart t. d. *liggja* v. inf. til *liggjæ*, medan eit ord som *vera* heldt seg i formi *vera*. Paa den maaten fekk austlandsk tvo slag endingar i infinitiv, og sameleis i mange andre høve. Trøndskan var i det heile ikkje med i denne yvergangen, men heldt paa *a* i den gamalnorske tid.

Me set hit eit stykke av ei austlandsk avskrift av Kongespegelen. Skal ein døma etter skrift og maal, kann avskrifti ikkje vera yngre enn omkring midten av 13. hundr., men synest heller vera eldre.

Or Kongespegelen. Austlandsk umkr. 1250. (Etter hdskr. i Ny kong. Samling 239 g. Kbh.)**).

Þvi at þeghar er hinn heimski & hinn agiarne ser þat at hann er væl virðr betr en hinn vítri með spæct sína. & er hæmsca hans oc agirnd snuit honom til sæmdar oc upphafs þa gerer hann sva sem natura er & siðvenia allra heimscra manna & falla þvi meir fram viðr & koma iþvi fleiri staðe niðr með sinni agirnd. En þeghar er þat læggs til fræghðar oc sæmdar af alþyðu er illa er & aller ætte at hata þa nemr annar & hinn þriði & þvi nest hværr æptir oðrum. til þærs er þat læggs umndir almennilegha siðveniú at sa einn þyckir væl vera er agiarn er & noccot ma með rongu af annars [af annars] sæmd dregha til sins lutar þvi nest byr hværr við annan með agirnd & snyz su illzka apra a sialva þa er með scamsynileghre illzku hovo þou rangyndi upp firir andværðu. þvi at hværr þeirra byr um siðir i annars hofði. annat hvart með avërka. eða oðrum uiafnaðe. & falla sva niðr allar fornar & loghleghar sætningar. En þo beiðazt allir þærs at konongar. & storhofðingiar sculi þyrma loghum. mioc með væghð en ængi af alþýðunni vill hava logh við annan & vili hværr langht ivir stigha þatt er firir andværðu var til komenn. En þeghar er allar loghleghar sætningar ero niðr fallnar oc rettar ræfsingar. en ulogh & illzkur coma i stað & þat verðr alganghse sva at guði læidiz þa leitar hann þeirrar hæfnar er til allra take. sva sem afgærdirnar toko. þa kastar hann hatre & feandscap niðr milli þeirra hofðingia er firir þat riki ero sættir. þar kann oc uaran at fylghia ef eighi vill væl & taka þeir at þrætta sinn imilli. oc finnr hværr soc i annars riki til þærs er þeir deila með manndrapom & orostom. En þeghar þat tæcr at fylghiazk. oc dreivazk ifir alla þa er rikit byggia. oaran. & manndropen. & orostor. þa er þat riki komet at auðn. & þrotom ef su æve stenndr nokora stunnð.

Det som skil maalet i dette skriftstykke ut fraa vanleg trøndsk er mest skrive-maaten *ou* for tviljoden *au* i *þou*, *gh* for (spirantisk) *g*: *þeghar*, *loghleghar* ofl., *fn* for *mn*: *iafn*, *hæfnar*, noko meir *u*-ljodbrigde av *a* enn me finn i rein trøndsk, og motsetningspartikelen *ú*:- *uiafnaðe*, *ulogh* (men *oaran* etter upphavskrifti).

*) Prøver av maalet i trøndske diplom er fyrr prenta i Gamalt trøndermaal (Krist. 1899) s. 16—17; jfr. § 123.

**) Heile fragmentet er prenta i Brenners utgaava av Speculum Regale, dette stykket sid. 90²⁰—91³². München. (Nokre misprentingar).

Her er prøva paa austlandsk fraa tidi nett etter den nemude maalkløyvingi.

Um eit jordeskiye i Lom, utferda av Hamar-bispen Torstein umkr. 1299. Austlandsk. (Etter opphavskrifti i norsk riksarkiv)*).

Med vanleg rettskrivning.

Thorstein m₃ guðs miskun biskup j Hamre sendir allum mannum þeim som þettæ bref sia ædæ høeyræ Q. Guðs oc sinæ. ver gerom yðr kunnict at ver gerdom æignæ skipti af kirkiunær haluu a Houe viðr Haldor bondæ j Æfrægardæ feck kirkiæn hanum i Vikum iii. kua læigu en han kirkiunni iii. kua læigu i Æfrægardæ. skall huar æing uardæ annære. var þettæ kaup gort af kirkiunær haluu oc vare margum godom mannum ner verandom. firir biodom ver huærium manne þettæ kaup at riuuæ. en þa er nockor diruiz þes þa liggi hanum uiðr slikt som kaup rofs manne ligger uiðr at lagum rettom. varo hia þisæ skilorde siræ Ingjelter siræ þorer Gunnær prester Hauorðr prester Ellingær armader Sigurðr a Blakar arfe. Haworðr a Duærgæstæinum þiostoluer þorlæifson. Gamall bonde oc mart annære godræ manne.

Þórsteinn með guðs miskunn biskup i Hamri sendir öllum mönnum þeim sem þetta bréf sjá eða heyra kvæðu guðs ok sína. Vér gerum yðr kunnigt at vér gerðum eignaskipti af kirkjunnar hólfa á Hofi við Haldor bónda i Æfragarði. Fekk kirkjan honum i Vikum þriggja kúa leigu, en hann kirkjunnni þriggja kúa leigu i Æfragarði. Skal hvar eng varða annarri. Var þetta kaup gort af kirkjunnar hólfa ok várri morgnum góðum mönnum nær verandum. Fyrirbjóðum vér hverjum manni þetta kaup at rjúfa. En þá er nokkur dirfist þess, þá liggi honum við slíkt sem kauprofsmanni liggir viðr at logum réttum. Váru hjá þísa skilorði síra Ingjaldr, síra Þórir, Gunnarr prestur, Hávorðr prestur, Erlingr armaðr, Sigurðr á Blakararfi, Hávorðr á Dvergasteinum, Þjóstolfr Þórleifsson, Gamall bondi ok mart annarra góðra manna.

Av denne prøva ser me liksom av prøva or Frostatinglogi ovanfor (s. XV) at der millom endekonsonanten *r* og ein konsonant i fyrevegen hev kome fram ein halvljod, som her vert skriven *e* i *Ingjelter, prester* (i staden for *Ingjaldr, prestr*) og *æ* i *Ellingær* (for *Erlingr*). At det voks fram ein halvokal i dette høvet var mykje aalment i mange maalføre paa denne tid. I Trøndelag og paa Nordvestlandet i Norig var han liksom her i det nordlege Austland *e*; men paa Sudaustlandet og i dei vestlege fjellbygder paa Austlandet var han *a* (*liggar, betar, bætar* for *liggr, betr, bætr*); paa Sudvestlandet, t. d. Voss, og paa Island var han *ur* (*liggur, betur, bætur*). Denne halvljoden vert soleis etter 1300 eit godt maalmerke.

Me set hit ei prøva fraa Sudaustlandet.

Eit gardsal i Tunsberg; ⁴/₂ 1343. Vestfoldsk. (Etter opphavsk. i norsk riksark.).

Ek Einar Simunar sun gengar uidar at ek hefuer sælt þorde Olafs syni firir tuau pund ænsk alla tuftina frialsa or synstum strætæs husunum & beint nordar eptir uæstaste husueggiunum Einarsgarde i Tunsbergi & nordar bein(t) i Uattagard sem nu er orguuidargarden fæstar j pilin & uæstar at Petarskirkiu garde & sudar alt at almenninginum & austar ret at strætæs husunum sem nu er orguuidargarden, uærdar eighi tuftin friols þa skall þordar eigha sua mykit i Ogmundargarde sem peningum høeyrir, & til sandz uitnisburdar setti ek mit insigli firir þetta bref er gort uar a tyrsdagen nersta eptir kynduls messo a fiorda are & tyttugu rikis mins uyrduleghs herra Magnussar konongs.

Paa austlandsk er der ikkje so faa log-handskrifter, eit brot av ei bibelsoga**, eit brot av Agatu soga***), fleire brot av Kongespegelen (avskrifter), og ei mengd diplom fraa alle bygder.

*) Prenta i Dipl. Norv. I. 90.

**) Prenta i Tidsskr. for Phil. og Pædag. 6. aarg. Kbh. 1865. s. 261—262.

***) Prenta Heilag. I s. 13—14.

II. Den vestnorske maalgreini.

Det vigtugaste kjennemerke paa all vestnorsk er at *u*-ljodbrigdet av *a* er heilt (eller mesta heilt) gjennomført, naar *u* stend i stavingi etter, t. d. *kollum* 1 pers. plur. præ. av *kalla*; *dogum* dat. plur. av *dagr*; *Skogul*; austnorsk *kallum*, *dagum*, *Skagul*. Dette ljodbrigdet er gjennomført endaa i dei eldste vestnorske skrifter baade fraa Vestlandet i Norig og fraa Island. Disse skrifterne naar upp til midten av det 12. hundr. Men elles veit me ikkje enno noko visst um kvarhelst eller kva tid det er uppkome dette ljodskiftet, som synest ha vore den fyrste større kløyving millom vestnorsk og austnorsk. Det er lite tenkjelegt at eit slikt brigde i uttalen, um det hadde vakse fram i nokor av nybygderne paa Vesterhavs-øyarne, skulde kunna breida seg utyver baade til dei andre Vesterhavs-bygderne og yver heile det norske Vestland. Noko side-stykke til ei slik ovring er ukjent i norsk maalsoga. Men um det var uppkome i Vest-Norig, etter Vesterhavs-bygderne hadde fenge sin folkesetnad, synest det heller ikkje mykje rimelegt at eit slikt storbrigde i tale-skikken skulde kunna vinna seg fram baade til Hjaltland, Færøyarne og Island og heilt trengja ut eit anna eldre talebruk, som dessutan hadde studnad i mange maalføre i heimlandet, derimillom ogso maalet i det vigtuge centrum Trøndelag. Det er difor mest likjende til at det i Vest-Norig alt fyre landnaamstidi anten hev vore sers vilkaar tilstadar i maalet for eit slikt ljodskifte — t. d. aksent-høve —, eller at dette ljodbrigdet jamvel hev vore i emning der paa den tid, so dette er grunnen til at det sidan voks fram allstad der maalet fraa denne landsluten fekk raaderom.

Vestnorsken kløyver seg alt i gamalnorsk tid i ymse maalføre. Av deim vil eg fyrst nemna

A. Nordvestlandsk

eller maalet paa Nordvestlandet, fraa og med Ytre-Sogn til og med Romsdalen. Dette maalet merkjer seg ut ved det, at det hev ljodsamhøve, eller at endingsvokalarne *e* og *i*, *o* og *u* skifter liksom i trøndsk etter som vokalen i stavingi fyre er voren. Motsetningspartikelen hev sumstad vore *ô*- og sumstad *û*-. Halvljoden er *e* (*prester*, *sterker*, *ligger*). Nordvestlandsken er daa eit yvergangemaal aa *kalla* millom det eigenlege Vestlandsmaal og Trøndemaalet, med ljodsamhøve liksom trøndsk, og med *u*-ljodbrigde av *a* framfor halden *u* liksom den andre vestnorsken. Det er mykje som talar for at det er upphavleg vestlandsk, som tidleg er komen inn under paaverknad av austnorsk (fraa Trøndelag etter sjøvegen, og fraa Austlandet gjennom Gudbrandsdalen og dalføret i Romsdalen).

Jordbokblad fraa Munkeliv i Bergen. Nordvestlandsk, umkr. 1175. (Etter hdskr. i Det store kgl. bibl. Gl. saml. 1347, qv. Kbh.)*

Af Steinavage .i. manaþarmatr. oc .ii. aurar silfs

Af Heiz .iiii. manaþarmater. oc holf morc. oc. vet miols

Af Straumi .xii. manaþarmater.

Af Rikisheimi .viii. ertogar

Af þiouanese. holf morc.

Af Ose .iiii. manaþarmater

Af Vpsolum .i. manaþarmatr.

þetta er fyrir norþan staþ;

Af Gloþaføyki. Skettingr.

Af Ongulsvik .iii. manaþarmater.

Af Dumbasteini .xiiii. manaþarmater.

Af Svinasætre. halfr annar manaþarmatr.

Af Diupvic .v. manaþarmater.

Af Tistáme .xi. manaþarmater.

*) Facsim. i Pal. Atlas no. 11.

Af Svaruastofum .v. manaþarmater.

Þetta er í aldafríþi.

Af Biorvíc .xvii. manaþarmater.

Af Miclabolstaþ .iiii. manaþarmater.

Af Bærhe .vi. manaþarmater.

Af Bruarase .v. manaþarmater.

Af Hiolmusætre .v. manaþarmater.

Af Stoflum .v. manaþarmater.

Þetta er fyrir norþan sohnæ¹⁾.

Af Sævarase .ix. aurar.

Af Haucase .x. aurar. oc .iii. manaþarmater.

Þetta er í Stroumahverui.

Af Nese .ii. mærcr. oc holf vet malz. oc holf vet miols.

Af Þorslande .ii. mærcr. & .ii. manaþarmater. Af Icornalande .x. aurar.

Af Hiolmulande .xiii. aurar. & .iii. manaþarmater.

Af Gotastofum .xiii. aurar. & .ii. manaþarmater. Af Scarþe .iiii. mærcr.

Af Hornom .iii. mærcr. & .ii. manaþarmater.

Þetta er í Lyhrisfríþi.

Skrifti er her ikkje fullt so angelsaksisk som i den eldste trøndske prøva (avprenta her framanfor, s. XII); þ vert bruka ogso for ð: norþan, staþ.

Aldersmerke. For andande *g* vert skrive *h*: sohnæ, Bærhe, Biarhastoflum (Sognæ, Bergi, Bjargastoflum), so nær som millom vokalar: Steinavage, ertogar. Framfor linn vokal vert det skrive *k* (Birkilande), men elles *c* (Colgrof, Biorvíc); det einaste undantak er framandformi *marce* nom. plur. av lat. *marca*. For upphavleg andande lippeljod stend der *u* millom vokalar og fyre (Þiouanese, Svaruastoflum, jfr. gotisk *þiubs*, -swairban), men elles *f* (Colgrof, halfr; jfr. gotisk *gaf* av *giban*); for upphavleg *v* stend der *v* (Svarua-, Diupvíc, Sævar). Alt dette er fylgjerett gjennomført og vitnar saman med skriftformerne um tidi fyre 1200. Andre umstodor vitnar at hdskr. kann ikkje vera yngre enn fraa Bjørgvinsbispen Paal si tid millom 1170—1190*).

Maalføremerke. *a* vert ljodbrigda ved *u* i alle høve: Stoflum, Hiolmulande, Vpsolum. I endingarne er der ljodsamhøve: Eijþi, Ose, Stoflum, Hornom**).

Me set hit ei prøva av same maalføret fraa det 13. hundr.

Or den eldre Gulatinglog. Nordvestlandsk, umkr. 1250. (Etter Norges gamle love, sid. 95).

Um oðals iorð.

Nu vill maðr oðal sitt selia. þa fare hann of haust. æða sa maðr er hann hever um boðet a þing oc bioðe iorð oðalnautum sinum at kaupa. biðia þa til koma iarðar þorsdag i pasca vicu. oc kaupa sva iorð sem aðrer menn bioða við. Hann scal þat i þeirri þingsokn gera. sem iorð su liggir i. Nu koma þeir þar baðer þorsdag i pasca viku. oc skilr þa a aura. þa scal sa sveria er iorð vill selia. at hanom er sva við boðet sem han metr. oc er þat eigi vela boð. Hinn scal oc sveria. at sva vil ec kaupa sem nu er meten. þa scal oðal nautr sva hava ef hann vill, ellar seli hinn þeim er hann vill. Nu kemr sa er kaupa vill, en hinn kemr eigi er iorð bauð. þa scal hann

¹⁾ Yver *a* stend aksent.

*) I Munkelivs brevbok (utgjevi av P. A. Munch, Christiania 1845) hev me ei avskrift av heile registret, som det bladet me her umhandlar hev tilhøyr. Avskrifti viser (sid. 195 i brevboki) at garden O i Herdla hev vore uppførd som Munkelivs eighedom i registret; men um denne eighedomen veit me at klostret bytte honom burt til bispen Paal, sjaa Dipl. Norv. VIII, 2.

**) Sjaa: Nordvestlandsk § 5, § 6, § 7, 1 og 10 (Vidensk. skrifter. Hist. filos. klasse. no. 1. Kr.ania 1907

iorð hava at slicu. sem valenkunnir menn meta. hvárt sem hinn vill. æða eigi. En ef hvarge þeirra kemr. þa er iorð sva sem uboðen se. En þa er þeim iorð uheimil er kaupir. ef oðalnautar koma til þorsdag i pasca viku.

Til ei pröva paa brevmaalet i fyrste helyti av det 14. hundr. set me hit:

Brev fraa bisp Haakon i Björgvin; $\frac{9}{4}$ 1339. (Etter Dipl. Norv. VIII, no. 121).

Eftir yðru bode. ok vaarre skyldu. er j. allum lutum vilium ok skulum yðarn hæidr gera. eftir mætte. varom ver aalbunir aat Marimöesso fyrri so at vm morghenen eftir forom ver af stad. ok ferdadomzst sijdan, sem þorstein kann yðr at seghia. þo at vaart erfedi aat sinni vilði oss til mæðe snuazst. biðium ver yðr af ollu hiarta, at med mildri vaarnkynd vmberi þer med oss. ok later oss yðrar naðr hinar somu finna. þui at med dygd ok fullri hollostu skulum ver þat vbrigdilegha skylda: æ medan gud vill at lijf vinnizst, biðium ver ok, at þorstein niote vaars bænastadar. j. sinum skrenðom. Nu ok vttan enda. goymi yðr aalmatteger guð ok alla yðr væl viliande. Skrifwat j. Laaghom. in crastino natiuitatis virginis gloriose anno domini m.^o ccc.^o xxxix.^o

At dette er gamalnorsk fraa sein tid ser me paa mange merke. ð og d vert bruka um kvartanna (*gud, vilði*). Verbet hev refleksiv form paa -st (*ferdadomzst*), og endar i 2. pers. plur. paa -r i staden for eldre -t eller -ð: *later*. Halvokalen e millom bøygningsendingi -r og konsonanten i fyrevegen vert skriven stundom: *aalmatteger gud*. Der er i pröva paaverknad fraa trøndsk eller det vanlege norske riksmaalet paa den tid: *allum, ferdadomzst*; men slike former er ikkje gjennomførde, og det vert t. d. skrive *ollu*.

Paa nordvestlandsk hev me ymse merkelege brot av gamle loghandskrifter, millom deim hovudhandskrifti av den eldre Gulatinglog, prenta i N. G. L. B. I. Fyrste og andre hand i Gammelnorsk homiliebog (ved Unger) hev ogso skrive paa dette maalet, men er til deils sterkt paaverka av fyreleggi sine. Hit høyrer ogso eit par blad som er att av ei norsk umsetjing av den danske Henrik Harpestrengs lækjesbok. Ei mengd med brev er der ogso paa dette maalføret. Yvergangen fraa nordvestlandsk til det gamalnorske riksmaalet er stundom so fin, at det kann vera vandt aa skilja deim fraa kvarandre.

B. Sudvestlandsk.

Denne maalgreini som hadde sin heimstad i det sudvestlege Norig — fraa Sogn til burtimot Langesundsfjorden — og paa dei norske øyarne i Vesterhavet, er den som hev sett dei største merke etter seg i bokheimen. Ho hev elles alt i gamalnorsk tid kløyvt seg i ymse mindre greiner, men alle saman merkjer seg ut fraa dei andre norske maalføre som er umrødde ovanfor, ved det, at dei kjenner inkje (eller lite) til ljodsamhøve i endingarne samstundes med at dei hev gjennomført ljodbrigdet av a ved u heilt (eller mesta heilt).

Av dei ymse maalføri som høyrer til denne greini, vil me her nemna:

1. Den ytre sudvestlandske grein. Til denne greini hev høyrst maalet paa Rogaland, helst dei ytre bygder, venteleg ogso dei ytre bygder i Hordaland. For dette maalet, som synest ha havt sin kjerne i Ryggjafylke, og som me difor kann kalla ryggjamaal, kann me setja upp desse kjennemerke: u-ljodbrigde av a er gjennomført; endingsvokalane er jamnaste e og o umfram a; motsetningspartikelen er oftast ú-; halvokalen e, men sumstad u (o). ð hev halde seg etter m inn i det 14. hundr., t. d. *ifaðsemð*. Det bundne kjenneordet framfor adjektiv er *enn*, som her held seg lenge.

Kvifor me snur oss mot aust, naar me bed. Ryggjamaal, umkr. 1225. (Etter Gammel norsk homiliebog, 3. hand, prenta hjaa Unger, s. 207₁₀—207₂₁).

þa er ver bidiomse fyrir, þa snuumse ver i austr. Til þess ero þrennar sacar: su er ein, at fostriorð ór Paradisus er i austre, oc scolom ver þangatqvomom oss vetta, þa

er ver liðom heðan. Su er önnor soc til þess, at ór austre kómr alt lios yfir verold, oc solen siolf renr í austre upp, oc iarteinir hon Crist, af því horfom ver í austr á bæn varre, at ver scolom þat et sanna lios þyðasc í allre atfærð varre, er Cristr drotten er. Su er en þriðia soc til þess at horfa í austr á bæn varre, at sol upp renande í austre minnr oss at *) dyrð enar **) efsto uppriso, sva sem sagt er, at retlater menn munu sva biartr vera í upprisu sine sem sol rennande upp í heiðe.

Den refleksive form paa *-sc* (*biðiomsc*) viser den høge alder. Endingsvokalarne er *e* og *o*, so nær som i *fyrir, yfir, iarteinir, minnr, snuumsc, upprisu, munu*; i disse ordi er det venteleg avskrivaren (ein nordvestlending?), som hev sett deim inn etter sitt eige maalføre; ein gong hev han *uppriso*.

Her er ei prøva paa same maalet. Ho er fraa Ryfylke og omkring 100 aar yngre.

Gaavebrev fraa Sigurd Ormsson; 77 1318. Ryggjamaal. (Etter upphavskr. Am. Fasc. 31, no. 13; prenta i Dipl. Norv. II 131, men ikkje heilt rett).

Ollom monnom þeim er þetta bref sia æðr høeyra. sendr Sygurðr Orms sun a Røndom q. g. ok sina. yðr se kunikt at þa er lidet var fra burðartid vaars herra Jesu Christi m. vettra ccc^o vettra ok atian væter, gaf ek korsbrødrom i Stawangre skogh þan er Jngielder kalda lauk mer i sakar æyri er ligger til Steinslanz i Fatnese. sua myket sem han laut iamt med þore broðor sin ok til sanz vithnesburðar setta ek mit insigle fyrer þetta bref ok herra Ogmundr Petars sun Jngimundr broðr hans. Anbiorn a Baustom ok þorgyls a Haughe sin insigle er i hia varo þessare minne giof. var þetta bref gort a Sunniu messo aftan a þui are er fyr segir.

Uregelrett er *æyri, segir, Sunniu* (paaverknad fraa maalføre med ljodsamhøve).

Paa dette maalføret er skrive, umfram eit stykke av 3dje hand i den gamalnorske homilieboek (ved Unger), nokre brev fraa Ryfylke og sume fraa andre stader. Sameleis dei fleste rune-innskrifter fraa disse kantar, etter opplysning fraa prof. Magnus Olsen. Endingsvokalarne *e* og *o* vart mykje vanlege alle stader i millomnorsk skrift, og er ogso dei som hev yvertaket i den skrivne nynorsk. Merkelegt er det at den eldste islandsken i dette stykke fell saman med ryggjamaalet; sjaa prøva her nedanfor sid. XXIII.

2. Den indre sudvestlandske greini. Til denne greini hev høyrð maalføri i dei indre bygder i Bjørgvins bispedøme, og i Vest-Telemark, Setesdalen, Robyggjelag og Agder. Dei fleste av disse maalføri hev gjennomført ljodbrigdet av *a* ved *u*; berre lengst i aust synest det ha vore mindre gjennomført. Endingsvokalarne er *i* og *u* umfram *a*. Motsetningspartikelen er oftast *ú-*; men ogso *ó-* maa ha funnest. Halvvokalen hev vore *u* sumstad (Voss, Hardanger, og venteleg til deils i Sunnhordland), og austpaa synest han ha vore *a*.

Me set hit ei prøva fraa det 13. hundr.

Or Strengleikar. Indre-sudvestlandsk, umkr. 1260. (Etter Strengleikar, ved Keyser og Unger, Kristiania 1850); sid. 562—18.

Med vanleg rettskrivning.

Nu er sveinninn fegin og glæðr. Er hann var heim kominn. þa dvaldizc hann litla stund i fylki sinu. oc for þegar til konungs at biðja dottur hans. Konungr syniaðe honum ei dottur sinnar. en þo let hann sem sveinivm være þat mikil heim-

Nú er sveinninn fegin og glæðr. Er hann var heim kominn, þá dvaldist hann litla stund í fylki sinu, ok fór þegar til konungs at biðja dottur hans. Konungr synjaði honum ei dottur sinnar, en þó lét hann sem sveinivm væri þat mikil heimska ok úráð. Ok einn dag

*) for á.

**) for ennar.

ska oc urað. Oc ein dag lét konungrinn stefna eftir vinum sinum sacar dottur sinnar oc sveinsens, er viðr vill leita at bera dottur hans upp a fiállit, oc samnaðize þar þa mikit folc at sia þann atburð. Sem stefnugrenn kom, þa var sveinnenn þar fystr allra oc gleymdi eigi drycc sinvm. A eingivnm hia Seine borg samnaðiz þa sa hinn micli mannfiole. Konungrinn lét þangat koma dottor sina, var hon i engvm klæðom nema serc einum. Sveinninn toc hana i faðm sér, oc fecc henni dryckinn, þui at hann vissi at hon minndi ei svikia hann. En þat man ecki tea honum, þui at engi hófsemð var með honum. Hann líop með henni sem hann matti skiotazt, oc er þann var kominn i mitt fiállit, sacar fagnaðar þess er hann fecc af meynni, þa gleymdi hann drycc sinum. Sem mæren kende at hann mæddize þa mælti hon. Unnasti kvað hon, drecc drycc þinn, þui at (ec) kenni at þu mæðize.

lét konungrinn stefna eftir vinum sínum sakar dóttur sinnar ok sveinsins, er viðr vill leita at bera dóttur hans upp á fjallit. Ok samnað-ist þar þá mikit folk at sjá þann atburð. Sem stefnugrinn kom, þá var sveinninn þar fyrstr allra ok gleymdi eigi drykk sínum. A engjunum hjá Seini-borg samnaðist þá sá hinn mikli mannfjöldi. Konungrinn lét þangat koma dóttur sína. Var hon í engum klæðum nema serk einum. Sveinninn tok hana í faðm sér ok fekk henni drykkinn, því at hann vissi at hon myndi ei svíkja hann. En þat man ekki tjá honum, því at engi hófsemð var með honum. Hann hljóp með henni sem hann mátti skjótast. Ok er hann var kominn í mitt fjallit, sakar fagnaðar þess er hann fekk af meynni, þá gleymdi hann drykk sínum. Sem mærin kendi at han mæddist, þá mælti hon: „Unnasti,“ kvað hon, „drekk drykk þinn, því at (ek) kenni at þú mæðist.“

Me legg her straks merke til líkskapen millom denne formi og den vanlege tekstform for gamalnorsk, som ogso er nytta i Gamalnorsk ordbok. Elles er Strengleikar ikkje so lite paaverka i maalvegen av andre norske maalføre.

Her er ei prøva fraa Agder, umkr. 50 aar etter.

Brev um eit jordkaup; ^{24/5} 1312. Egdamaal. (Prenta i Dipl. Norv. IV, no. 93).

Ollom monnom þeim sœm þetta bref sœa œda hœyra sœnder Iuarr prestur a Am Gamall a Bœrgi Jon puta þorgeir raudi Teitr klærkr q. g. ok sina mer gerum ydr kunnigt at mer hœyrðum vidr gongu þœira þores laas ok þuridar husprœy hans at þau vidr gengu at herra Snare lauk þœim firir Vilrœgs hamar halfa tolfsto ku firir spans læigu ok iii manadarmata bol j fyr nemfdri jordu ok þa hafa þau alla aura þœgar þœim er lokin half aunnr kyr ok hœyrðum bæggia þœira jayrði vm þetta jardar kaup ok til sans vitnis burdar sættom vœr var insigli firir þetta bref er gort var a odins dagen nesta eftir trinitatis messu a xiii are rikis virdolœgs herra Hakonar Noregs konongs.

Fraa den seinste gamalnorske tid set me inn eit brev, som syner fram maalfœret i ein av dei indre bergenske fjordar Sogn eller Hardanger.

Brev um ei œttleiding; Austreim i Sogn ^{7/4} 1344. Indre sudvestlandsk. (Etter upphavskr. i Am. Bergensia. Fasc. 23, no. 13)*).

Ollvm monnum þeim sem þetta bref sea œða heyra, senda Sigvyrðr Barðar son, Sœbyorn Kara sson, Jon Botolfs sson Eirikr a Berghi q. g. ok sina, ydr sé kynnikt at a því are er liðit var fra bvrðar tið vars herra Jesv Christi, þvshundrað vetra, þriv hvndrað fiorir tighir, ok fiorir vetr, miðvikvdaghinn i paskavikv, komv þeir firir kirkivdyrr a Avstrheimi i Soghne, Gvðleikr Arnviðar son, af annarre halfv, en af annarre halfv born hans, Martein, Arnviðr, Jvarr Sigvyrðar son, ok Ragnhilldr kona hans, ok Jnga er iaðo œttleiding, Jvare Gvðleiks syni, helldo þav oll a einni bok, fyrr nefðr Gvðleikr ok fyrr nefndir menn, Martein, Arnviðr. Jvarr Sigvyrðar son, ok Ragnhilldr

*) Prenta i Dipl. Norv. V, 169.

kona hans, ok Jnga, sagði þratt nefndr Gvðleikr, þessi orð, ek ætleiðir, þetta barn er Jvarr heitir, til fiar þess er ek gefr honum, til gialldz, ok til giafar, til sess ok til sætis, ok til alldz þess rettar, er ætleiðingr a at hafa at loghvum, gaf Guðleikr þa Jvare fiogvrra manaðamata bol iardar i Sandstoð i Harðangri, ok til sanuenda her vm, settvm mer var inu sigli, firir þetta bref er gort var, a degli ok are sem fyrr seghir.

Ei stemning med vitnefærsla um garden Birkjar; Voss umkr. 1303. Mid-vestlandsk. (Etter uyphavskr. i norsk riksarkiv; prenta i Dipl. Norv. II 71).

Allu raðe mins hevra Hakonar Norex konungs i Bergwin sendir Solfe prestr a Wange a Woss, Petur bonde a Finning, gs, guðs, ok sina, yðr se kunnight at þessor varo ansuor Halla bonða næst er þeir hofðu stemfnu vm Birkia mal at Halle bauð Hakone log ok retendj ok bað han høeyra sinar mals boettur, en Hakon sagðe at honum var þatt firir boðet ok gek af durum vtt, stod Halle þa vpp ok stemfði honum in aptur, en Hakon vildi æigi in ganga, let Halle þa fram vittnj at han stemfði honum in at høeyra sina maalsveghe vm þatt sem Hakon kerðe a han, festu þa ok þessir men Halla bonða vittnj at þeir varo innj i stofonne a Wanghe ok sao a er aurar varo breiðir firir Birkjar af holfu Odz bonða a Rogne ok hans brøðra en Einar pinnungr tok við ok tok j hendr þeim með þuj skilorðe at þeir skyldu eiga Birkjar frialsar firir honum, a annan dag stemdj Halle bonde en Hakone til at høeyra sinar maals boettur ok kom han ekkj, festu þar Halla bonða þessir menu vittnj vm, Sygurðr þiorbiargar son, Asbiorn Steinarson a þan ðagh ok festu þeir vittnj Halla bonða Jorundur a Rækken, Ellendr. a Griotlande at þeir varo þar i hia i konungs garðe i Bergwin er Solfueig moðer Hakonar gek vid at honn hafde gefit þessom monnum kaup til vittnisburðar þes er þeir baro vm Birkjar Aslake stump ok Askeli sakasuein ok til sanz vittnisburðar at mitt varom j hia þessare fram ferð settum mit okor insiglj firir þetta. jn Christo valete.

Maalet i denne prøva er paaverka av trøndsk (*Allu, Bergwin*, og ikkje so lite ljodsamhøve i endingar), men syner ogso fram nokre sers midvestlandske former: *aptur, Petur, bætur*, med halvljoden *u* liksom i islandsk. Nokre ord er misskrivne *gs. i l. 2 for kveðju, breiðir l. 9 for greiðdir, þiorbiargar l. 12 for þorbiargar*.

Umfram Strengleikar hev me paa dette maalføret: Hovudhandskrifti av Olav Trygvesons soga, umsett fraa ei latinsk upphavskrift, som Odd Snorreson hev skrive, Am. 310 qv.; det er paaverka av islandsk. Fragment av Olav Trygvesons soga, Ups. Delag. 4—7, er sameleis fraa denne landsluten. Dessutan Elis saga ok Rosamundu (Heilbronn 1881); Didrik av Berns soga, 3 hand; fragment av Karlamagnus soga, prenta i Karlamagnus soga (Kristiania 1860); sume stykke i Hauksbok, utgj. av Finnur Jónsson, Kbh. 1892—96; Kongespegelen, (hovudhandskr.), utgj. av Brenner, München 1881, sterkt paaverka av trøndsk; sume fragment av landslogi (N. G. L. IV s. 138 off. og s. 152 off.); ei sein avskrift av landslogi, Am. 307 fol.; ei rekkja med diplom m. m.

Hovudhandskrifti til Tomas erkebiskops soga (Cod. Holm. 17 qv. utgj. av Unger, Kr.ania 1869) er skrive paa eit yverganga-maalføre millom ytre og indre sudvestlandsk, og fulla sameleis 3 fragment av Kongespegelen i norsk riksarkiv, prenta i Brenners utgaava 6—15, 21—23, 24—27, 35—39.

Likskapen millom denne sudvestlandske maalgreini og islandsk umkr. 1300 er so stor, at det stundom kann vera vandt aa segja med vissa um eit skriftstykke er norsk-sudvestlandsk eller um det er islandsk. Meir um dette, naar dei islandske prøvor er undangjorde.

3. Islandsk. Den eldste islandsk, serleg islandskan fyre 1200 og ei tid etter, merkjer seg ut ved si rein-latinske skrift, utan paaverknad av angelsaksisk; her finn me

latinsk (hög) *f* og latinsk *v*. *þ* vert bruka baade for *þ* og *ð* liksom i den eldste nord-vestlandsk. — I maalvegen er det likt den ytre greini av sudvestlandsken i Norig, med gjenomført *u*-ljodbrigde av *a*, og endingsvokalarne *e* og *o*, umfram *a*, liksom rygjamaalet.

Or ei kyrkjedagspreika. Islandsk, umkr. 1150. (Etter Pal. Atlas, no. 1).

Cluccor *mækia* kenningar. Þær es oss véckia til goþra véra. sva *sem* clucca til tíþa. Garþr of kirkio *mærker* varþvæittlo þessa allra goþra hlúta es nu ero her talþer. En þa megom ver vel varþeita þessa alla góþa hlute es *ver* hýggjom at vercom þeirra es fýrer oss ero farnar or heime. sva at góþ déome stýrke oss til æfterglikingar. en ill déome vare oss við sýnþer. þenna at huga *mærker* graoftr líkama í kirkio garþe: En þat es vítanda. at allt má andlega *mærki*asc oc fýllasc í oss. þat es til kirkio bunings eþa þiónosto þarf at hua. ef *ver* liuom sva hræinlega at vér *sem* verþer at callasc goþs mustere.

Ut gjenom det 13. hundr. vert det mange brigde i islandsk. I skrifti tek dei upp angels. *f* og *v* liksom i heimenorsk. Endingsvokalarne *e* og (sidan) *o* vert umbytte med *i* og *u*; vokalarne *æ* og *æ* fell saman til *æ* i uttalen, og vert blanda saman i skrift, helst soleis at *æ* vert skriven paa same maaten som *æ*. Umkring 1300 kann me segja dette er gjenomført.

Her er ei pröva paa islandsk fraa den siste helvti av 13. hundr.

Or Völuspá (Den eldre Edda). Islandsk, 1250—1300. (Etter L. Wimmer og F. Jónsson's fotot. utg. Kbh. 1891).

Hliods bið ec allar kindir meiri oc miNi maugo
heimdalar vildo at ec ualfauþr uel fyr telia fo:n
spioll fira þav er fremst um man. Ec mán iotna
ar um borna þav er fo:ðom mic foðða hofðo. nio man ec heima
nio iviþi miot uið mōran fyr mold neðan. Ar uar alda þar
er ýmir bygði vara sand: næ sær ne sualar unir io:ð faNz
æva ne upp himinn gap uar giNvnga eN gras hvergi. Að: bvrs
sýnir bioðom vni ýpðo þeir er miðgarð mōran skópo. sol scein
suNan a salar steina þa var grvnd groin grōnom lauki.

Med vanleg rettskrivning.

<i>Hljóðs bið ek</i>	<i>Ár var alda</i>
<i>allar kindir,</i>	<i>þar er Ymir bygði,</i>
<i>meiri ok minni</i>	<i>vara sandr né sær</i>
<i>mōgu Heimdallar;</i>	<i>né svalar unnir,</i>
<i>viltu, at ek, Valfóðr,</i>	<i>þerð fanst æva,</i>
<i>vel fyrtelja,</i>	<i>né upphiminn,</i>
<i>fornspjöll fira</i>	<i>gap var ginnunga,</i>
<i>þau er fremst um man.</i>	<i>en gras hvergi.</i>

<i>Ek man jotna</i>	<i>Áðr Burs synir</i>
<i>ár um borna,</i>	<i>þjóðum um yplu,</i>
<i>þá er forðum</i>	<i>þeir er Miðgarð</i>
<i>mik fædda hofðu;</i>	<i>mæran skópu.</i>
<i>niu man ek heima,</i>	<i>Sól skein sunnan</i>
<i>niu iviði,</i>	<i>á salar steina,</i>
<i>mjotvið mæran</i>	<i>þá var grund gróin</i>
<i>fyr mold neðan.</i>	<i>grænum lauki.</i>

Her er ei prøva fraa lite seinare tid.

Or Njaals saga. Islandsk, umkr. 1300. (Etter Pal, atlas, no. 35).

Þræinn sigfus son sagði þat konv sinni at hann ætlaði at fara vtán þat svmar. hon sagði at þat væri vel tok hann ser þa fari með hogna hinum hvita. Gunnarr tok ser fari með arfinni envm vikverska ok kolskeggr. þeir Grimr ok helgi. nials synir baðv favður sinn leyfa at þeir færi vtán. niall mælti erfit mun ykr verða vtan ferðin. sva at tvisýnt mán v. rða hvart þitt fast halldit lifinv en þo mvrvvt þit fa sæmð i svmv ok mannvirðing. en eigi orvent at afleiði vendræði er þit komit vt. þeir baðv iafnan at fara. ok varð þat at hann bað þa fara ef þeir villdi. reðv þeir ser þa farr með bærði svarta ok olafi ketils syni or elldv. ok er nv miki' (vm ræða á).

Til slutt set me hit ei prøva paa islandsk fraa tidi umkr. 1350:

Brev fraa Tungu i Blöndudal; ¹⁵/₅ 1349. Islandsk. (Etter Dipl. Isl. II, no. 523).

Ollum monnum þeim sem þetta bref sia edr heyra gerum vid bessi bransson oc asmundr grimsson kuneet at vid heyrðum okkur ellri menn þat segia en aunga j moti thala at tunga j blaundudal ætti torfskurð j iordina a lang[a]myri enni ytri aa asum ar eptir ar suo miken sem bondi villdi lata skæra er j tungu byggi oc iordunni væl nægþi. vissu uid ok at þeir haufðu sæm j tungu biug[gu] suo felldan torfskurð j langamyrrar jord tutaugu vetr ok leingr ar eptir aar ataululaust. atti ek furr nefndr asmundr langamyri ellefu vetur ok tallda ek aldri aa aþr aaneftan torfskurð þuiat ek Reiknadi hann vera fulla æign vr tungu. ok til sanynda her um sættum vier fyrrnefnir menn okkur insigli firi þetta bref gort i tungu i blaundudal in festo halluardi martiris þa ritukta aRi Rikis okkars virduligs herra herra magnusar med Guds nad noreghs ok sua Rikis konungs.

Av denne prøva ser me millom anna at den upphavlege lange *e* (*é*) hev vorte *ie* eller *je*: vier 1 pers. pron. i plur. for *vér*, og at halvljoden er *u*: *vetur* (for *vetr*).

Held me dei islandske maalprøvor attaat prøvorne fraa Sudvestlandet i Norig, vil me straks verta vare den store likskapen i eldre tid. Det som skil deim er mest skrivemaaten (isl. *ey*, sudvestl. oftast *øy*; isl. helst i den eldste tid *þ* for *ð*), motsetningspartikelen, som paa isl. er *ó*-, i sudvestlandsk oftast *ú*-, og det at islandsken held uppe *hl*, *hn*, *hr*, medan sudvestlandsken i disse høvi hev kasta *h* og skriv *l*, *n* og *r*. Fyrsta omkring midten av det 13. hundradaaret vert skilnaden noko større, med di *a* i isl. gjeng yver til *æ*. Naar so islandsk og norsk skrivemaate kom til aa verka paa kvarandre, soleis at islendingen stundom kunde sleppa *h* framfor *l*, *n* og *r*, og skriva *lutr* for *hlutr*, og nordmannen umvendt kunde setja til ein *h* i slike høve og dessutan vingla i bruket av *æ* og *æ* (*e*) i sume høve, helst naar det var lippeljodar i umværet, er det lett skynlegt at islandsk og norsk bokmaal fraa det 13. hundr. stundom kann verta so like, at det er vandt aa skilja deim fraa kvarandre.

Mykje merkelegt er det at den islandske maalformi i den eldste tidi er so lik den rygske ellér den ytre greini av sudvestlandsk norsk med umsyn paa dei typiske endingsvokalar *e* og *o*. I Rygjafylke hev desse endingsvokalarne halde seg alt til vaare dagar og raader enno grunnen, saman med *a*. Det er med dette i Rygjafylke som i so mange andre maalføre i Norig: utljodarne held seg utruleg lenge. Me hev enno maalføre som held uppe det gamle ljodsamhøve (t. d. Stodbygg-maalet i Trøndelag), og mange som hev sterke merke etter det. Men i den islandske skrifti vert det ei heil umskipling av endingsvokalarne *e* og *o* i det 13. hundr., og det paa mindre enn eit hundrad aar. Fyrst vert *e* undantrengd i skrifti, og *i* kjem i staden. Sidan gjeng det sameleis med *o*, som lyt vika for *u*. Og umkr. 1300 er umveltingi gjord, soleis at maalet fraa denne tidi i det heile syner fram dei same typiske endingsvokalar som den indre greini av sudvestlandsk norsk som enno i vaar tid paa mange stader merkjer

seg ut med endingar paa *i* og *u*. Fraa ein fonetisk synsstad er det mest uskynande at eit slikt ljodskifte kann ha gjenge for seg i talemaalet paa so kort tid som tri mannsaldrar i eit maal, som elles er so atterhaldsam som islandsk. Etter uttalen paa Island i vaar tid skulde me ha venta *i* og *u* i endingar ogso i den eldste islandsk. Og det er eit spursmaal um ikkje grunnen til *e* og *o* i dei nemnde gamle handskrifterne anten er den, at det eldste islandske skriftmynstret hev sitt opphav i den ytre sudvestlandske maalgrein i Norig, som islendingarne sidan voks fraa, eller at det ogso paa Island i det 11. hundr., daa dei tok til aa skriva, hev vore eit maalføre med desse endingar, og at det hev havt yvertaket i skrift i den fyrste tidi, men sidan hev vike romet for eit anna maalføre med utljodsvokalar *i* og *u*. Etter eit maalføre med *e* og *o* synest det likevel ikkje no aa vera noko merke paa Island. Endaa sudvest paa øyi, der den gamle stutte *i* kann faa uttalen *e*, um han stend i stomnen, t. d. *væt* eller endaa *væt* (for *vit*, n.), vert endingsvokalen *i* uttala som open *i* eller ein trong *e*, t. d. *bóndi*, *hani*. Med *u* er det sameleis; i endingar hev han ein uttale, som kann liggja millom norsk open *y* (*ÿ*) og norsk vanleg *u* (i *hus*) men som er klaart utskilt fraa den *å*-ljod (eller til deils opne *o*-ljod), som no er uttalen av den gamle *o*.

Ingen hev halde so trufast paa fedremaalet som dei vitsame og opplyste islendingar, og ingi norsk maalgrein hev bore so rike frukter som den islandske. Fraa den eldste skrifttid paa Island hev me enno att millom anna ikkje so faa religiøse skrifter, som hev stort verd for maalvitskapen, og fraa det 13. hundr. hovudhandskrifti av Graagaas, Eddakvædi og Snorre-Edda. Starsteparten av Hauksbok er ogso paa islandsk. Og so dei mange kongesogor og ættesogor, ei mengd med skaldekvæde, merkelege annalar, umfram dei mange avskrifter av norske bøker, t. d. Kongespegelen, Stjorn, og mange loghandskrifter, Karlamagnussaga og andre romantiske sogor m. m. Av opphavsbrev (frumbréf) fraa den gamalnorske tid er der ikkje mange etter maaten. Sume av brevi i Dipl. Isl. er paa heimenorske maalføre, og i andre er maalet ikkje so lite paaverka av maalet i heimlandet.

Um maaltilstandet i dei andre norske nybygderne i Vesterhavet er det lite opplysning aa faa gjennom skrifter fraa gamalnorsk tid. Brevi fraa Færøyarne er skrivne paa heimenorsk (mest paa sudvestlandske), anten det no er færøyingar, som skreiv etter norsk mynster, eller det er nordmennen. Det merkelegaste brev som vedkjem Færøyarne, er Saudabrevet (1299), som er skrive paa eit maalføre fraa Agdesida, men viser færøysk paaverknad; ei stor norsk loghandskrift fraa fyrstningi av det 14. hundr. som visst er skrive av ein færøying (Cod. Hist. Lit.^o 12 folio i universitetsbibl. i Lund) viser baade norsk og islandsk paaverknad i maalvegen. Færøymaalet i vaare dagar syner at det hev høyrte til den sudvestlandske greini.

Fraa Hjaltland (Shetland) og Orknøyarne er der ogso nokre brev fraa gamalnorsk tid. Saman med uppteikningar fraa nyare tid syner sume av deim at maalføri paa desse øyarne hev høyrte til den sudvestlandske maalgrein. Paa desse øyarne er norsken no utdøydd (paa Hjaltland i slutten av 18. hundr., og paa Orknøyarne venteleg lenge fyrr). Fraa dei andre Vesterlandi er der ikkje minneskrift paa norsk maal, so nær som nokre runeinnskrifter paa Man fraa tidi millom 1050—1100. I Irland er det likt til at norsken hev livt til umkr. 1250, paa Suderøyarne til umkr. 1400. Det er rimelegt at maalføri paa desse kantar hev høyrte til same maalgrein som dei andre me kjenner fraa norske bygder paa Vesterhavsoyarne.

Formaalet med denne utsyni skulde vera aa visa ved prøvor, korleis det norske maalet hev sét ut paa dei ymse stader av Norigsvelde fraa den eldste tid me hev latinsk skrift til umkr. 1350. Det syner seg daa at norsken hev vore skrive — og

sjølvsagt tala — i maalføre alt fraa det stig fram i skrift, og at me endaatil kann fylgja sume av deim gjenom heile den gamalnorske tidi. Men ulikskapen millom maalføri vert aldri so stor at det kann vera tale um meir enn eitt maal med mange greiner. Dei hev alle saman visse gamle ættarmerke sams, som bind deim ihop og skil deim ut fraa andre tungemaal. Ulikskapen er størst millom austlandsk og sudvestlandsk og minst millom sudvestlandsk og islandsk, og millom austlandsk og trøndsk. Nordvestlandsk er liksom ei bru millom sudvestlandsk og trøndsk, og trøndsk er ei av bruerne millom nordvestlandsk og austlandsk. Det er dessutan merkande at dei større maalgreinene som me ovanfor hev skildra, dei hev alt i gamall tid kløyvt seg i mindre greiner, eller at det innanfor maalføri og millom deim hev vore mange yvergangar. Det vert daa ingen rimeleg grunn til aa skilja ut islandsk i dette tidebilet som eit serskilt tungemaal i motsetning til annan norsk; dertil er islandsk altfor lik sudvestlandsk i Norig. Skulde ei slik utskiljing vera rett, vilde det vera sterkare grunnar til aa skilja ut nordvestlandsk, og endaa sterkare til aa skilja ut trøndsk og austlandsk som serskilde tungemaal. Men dette vilde koma i strid med alle vanlege synsmaatar um skilnad millom tungemaal og maalføre.

Dei norske maalføri i vaare dagar er mykje meir ulike kvarandre enn i gamle dagar. Mesteparten av den ulikskapen som der daa var, finn me enno; men dessumfram er der sidan kome noko meir attaat. Likevel vil det knapt falla nokon inn aa tala um meir enn eitt norsk maal, som er tala i mange maalføre.

Den gamalnorske maalføri me brukar i Gamalnorsk ordbok er, som ein snart vil sjaa av prøvorne, bygd paa den (indre) sudvestlandske maalgreini i det 13. hundr., for di det er skrive mest i denne formi, serleg paa islandsk. Fraa islandsk er uppteke *hl*, *ln* og *hr*. Med umsyn til sume andre ting, t. d. lengjingi av vokal framfor *lf*, *lg* (*halfr*, *skjalgr*) osfr., motsetningspartikelen *ú*-, og sumt anna hev me fylgt slike sudvestlandske maalføre som i denne vegen synest ha havt same taleskikken som mesteparten av landet elles.

Etter 1350 tek maalføri i Norig ei onnor stemna enn paa Island, og fylgjer i sin vokster dei andre maali i Norder- og Vesterlandi. Men islandsk held uppe den gamle formbygningi, so me i alle høve kann rekna gamalnorsken der til 1400. Fraa den tid denne skilnaden kom, stig islandsk fram med rett til aa kalla seg eit serskilt maal, som sidan veks sin eigen vokster med mindre paaaverknad utanfraa enn dei gamle syster-maalføri i Norig.